БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1969 ч. СЕНТЯБРЬ 21 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 223 (8069).

Өртээ 2 көп.

КОММУНИСТ—ТАРАА ДЭЭШ ДЕМИСЕЛЧИ

Коммунист бүрүзү тараа дээш идепкейлиг демиселчи. Оларның сорулгазын СЭКП-ниң XXIII съездинден болгаш партия Төп Комитединиң ооң соолунде болгулаан Пленумнары тодаргай айыткан. Механизатордан, директордан, кодээ ажыл-агый ажылдакчызындан болгаш хоорай чурттакчызындан тараа дээш демиселге идепкейлиг киржир негелде дөмей. Ынчалза-даа партия организацияларындан, коммунистерден негелде улуг болгаш харыысалгалыг.

Дүжүт ажаап алышкынының бо хайнышкынныг хүннеринде партия организацияларының бүгү талалыг организакчы ажыл-чорудулгазын күштелдирери болгаш ханыладыры онза чугула болуп турар. Ооң сорулгазы Тываның шөлдеринде үнген тарааны кыска хуусаада, чидириг чокка ажаап алыры, күрүне шыгжамырынга хөйнү киирери болур. Ол бүгүге масса-политиктиг ажылдың хевирлери, аргалары, социалистиг чарыштың удуртулгазы, мурнакчыларны материал болгаш мораль талазы-биле деткип, шаңнаарының хемчеглери чагырткан турар ужурлуг. Эрткен болгаш бо чылдың партийжи-организастыг ажылының дуржулгазындан алгаш көөрге, кайы партия организациязы негелдеге дүүшкен улуг организакчы база политиктиг ажылды чорудуп, коммунист, ажыл-ишчи бүрүзүнүң харыысалгазын, идепкейин база дайынчы аргалыын бедидип, политиктиг болгаш күш-ажылчы чоруун көдүрүп турар болдур, ында салдынган сорулга чедиишкинниг шиитпирлеттинер.

Бистиң республикада тараа дээш демиселче ажыл-чорудулгазын мөөңнеп, эки ажылдап турар партия организацияларын эвээш эвес. Орта Кызыл хооркүүскомнуң «Көк-Тей» совхозта партия организациязын (секретары эш В. Смышляев) хамаарыштырып болур. Совхоз республикада бир дугаарында күрүнеге тараа дужаар планын күүсеткеш, рапорттаан. Олар пландан ажыр 800 тонна тарааны дужааган. Партия организациязы дүжүт ажаап алышкынынга ажылдаары-биле коммунистерниң 80 хуузун быжыглаан. Олар бүгү-ле участоктарга партийжи хүлээлгезин негелде ёзугаар боттандырып, өскелерни күш-ажылче сорук киирип келген. Социалистиг чарыштың мурнакчылары, четпестерге удур демиселчилер коммунистер болган. Кол агроном коммунист А. Глазырин чаагай тарааны өстүрер, чидириг чокка ажаап алырынга биче эвес үлүүн киирген. Коммунист комбайнерлер И. Штейнберг, Н. Бабкин, Н. Васильченко ийи сезонунуң нормазын күүсеткен. Тараажылар ортузунда агитмассалыг ажылды, культурлуг дыштанылганы эки чорудуп турар.

«Эдегес» совхозта партия комитединиң (секретары эш М. Дүктүг-оол) организакчы ажылын демдеглээр ужурлуг. Тараа ажаап алышкынынче кириишиниң мурнунда механизаторларның бо сезонда сорулгазын тодарадып, политмассалыг ажылдың хемчеглерин, социалистиг чарыштың негелделерин совхозтуң байдалынга таарыштыр тургускаш, ол ёзугаар чорудуп келген. Баш бурунгаар кылдынган партийжи ажыл-херек түңнелдиг болган. Күрүнеге 1500 тонна тараа садар планын доозааш, элегесчилер 800 тонналы күрүнеге бээр немелде хүлээлгени алгап, чедиишкинниг боттандырып кирипкен. Салбырларга, бригадаларга коммунистерни быжыглааш, олардан тараа дээш негелде харыысалганы бедиткен. Ол партийжи даалганы коммунистер агроном В. Оюн, салбыр эргелекчизи М. Кокуденко, бригадир Г. Никитин ажыл-ишчи, организакчы чоруу-биле бадыткап, мактадып турар.

Таңдының «Коммунизмниң херели» колхозта, «УТКА 25 чылы», «Сүт-Хөл», «Күш-ажылдың хостуу», «Тээли» совхозтарда партия организациялары болгаш өскелер-даа ажыл-ишчилерниң күжүн тараа ажаап алышкынын чедиишкинниг чорударынче багай эвес организастаан.

Ажаап алышкын үезинде автомобиль транспорту улуг рольду ойнаар. Ынчангаш СЭКП Тыва обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели тараа болгаш өске-даа кодээ ажыл-агый продуктуларын сөөртүрүнге автомобиль бүрүзүн бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаар талазы-биле чолаачыларга, септекчилерге болгаш автотранспорттуң өске-даа ажылдакчыларынга кыйгырыгны үндүрген. Ону республиканың автотранспорт ажылдакчылары ээн-биле деткээн. Бо талазы-биле чарыштың эгелекчилери Кызылдың № 2 АТБ-ның коллективи болган. Оларның 55 машиналары дүжүт ажаалдазында киржип турар. Машиналарның техниктиг ажаалдазы эки, чолаачыларның ажылдап турарынга хамаарышкан хомудал кирбээн. Партия организациязы (секретары В. Петрунин) чолаачыларның ортузунда политмассалыг, кижизидилге ажылын, социалистиг чарышты дээштиг организастаан. Тараа ажаап алышкынында чолаачылар П. Сысоев, М. Щеглов, А. Отев болгаш өскелер-даа мактадып турар.

Дүжүт ажаап алышкынында киржип турар кижилерниң амыдырал хандырылгазын экижидер, культурлуг дыштанылгазын шыя организастаар хемчеглерни алыры партия организацияларының кол ажылының бирээзи. Ону чогуур негелдеге дүүштүр тургузары, ажылдың чедиишкинниг болуруун хандырар.

Дүжүттү чидириг чокка, кыска хуусаада ажаап алыр дээш демисежип турда, чамдык партия организациялары тараажыларның ортузунда партийжи-политиктиг, организакчы ажылды, социалистиг чарышты дээштиг чорутпайн турар. Таңдының «Революцияның чалбыыжы» колхозта, «Россия» совхозта партия организациялары социалистиг чарышты багай удуртуп келген. «Межегей» совхоз соолгу хүннерде дүжүт ажаалдазының темпизин кудулаткан. «Улуг-Хая», «Тес-Хем» совхозтарда чиңге-тараа улуг чидиригге таваржып турар. Шак мындыг чоруктар-биле партия организациялары, ооң коммунистери эптеш чок демисежип, боттуг хемчеглерни алыр ужурлуг.

Бистиң республиканың тараажылары күрүнеге 60 муң тонна тарааны дужаар планныг. Ынчангаш В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болур оюнга, Совет Тываның 25 чылынга төлептиг ужуражыр дээш бүгү хемчеглерни ап турар. Партия организацияларының, коммунист бүрүзүнүң хүлээлгези болза, дүжүттү чидириг чокка дүрген ажаап алыр демиселче бүгү күштү баштаары болур.

БӨГҮН «ШЫННЫҢ» «АЖААП АЛЫЫШКЫННЫҢ ШАЛЫПЧЫЗЫ» деп ШИЛЧИИР ТУГУН Бай-Тайга районда «Тээли» совхозтуң мурнакчы комбайнери САЛЧАК ЧҮЛДҮМОВИЧ ХҮРЕККЕ тывыскан. Ол ажаап алышкын үезинде дөрт бастырбышаан, 300 ажыг гектар черниң тараазын ажаап алган болгаш хүн бүрүзүнде нормазын ажыр күүседирин үргүлчүлеп турар.

ЧУРТКА ХӨЙ ТАРААНЫ БЕРЭЭЛИ!

Республиканың тараа шөлдеринде

БАЙ-ТАЙГА районнуң тараа шөлдеринде ажыл-иш бо хүннерде хайнышкынныг. Район ниитизи-биле тараазының 65 хуузун кезип алган. «Мурнакчы» колхозтуң болгаш «Тээли» совхозтуң Найырал салбырының тараажылары дүжүттү чидириг чок ажаап алыр дээш күжениишкинниг ажылдап турар. Ылаңгыя найыралчылар 643 тонна тарааны савалаан.

«Мурнакчы» колхозта механизаторлар Николай Хертек сезонда 220 гектар черниң тараазын кестирер планын 264, Кара-Сал Чамбай 260 ажыг кылдыр күүсеткеннер. Ол ышкаш «Тээли» совхозтуң комбайнерлери Хомушку Дыртык районда көрдүнген ол норманы 275, Монгуш Даңзын-оол 230 гектарга күүседип, мурнакчы ажылдап турар.

Келир чылдың тарылгазынга уткуштур район 1700 гектар черни андарар планныг. Бо үеге чедир 535 гектарны белеткээн. Совхозтуң Найырал салбырының механизатору Н. Бугалдыр хүнде 6,5 гектар черни андарар тургаш 10 чедирип, планын 154 хуу күүседип турар. Районда черниң күскү андарылгазы уламчылап турар.

• • •

КАА-ХЕМ район тараазының 68,8 хуузун, тодаргайлаарга 50537 гектар шөлдүң 31840 ажыын кезип алган. Ооң 23413 гектары кызыл-тас болур.

Тараа ажаап алышкынны «Октябрь 14 чылы», «Ленинчи орук», «Октябрь 30 чылы» колхозтарда болгаш «Бурунгаар» совхозта шалыпкын темпилиг чорудуп турар.

Районнуң ажыл-агыйларындан күрүне аңмаарынче алдын сарыг тараа хүн бүрү тонна-тонназы-биле урдунуп турар. «Ленинчи орук» колхоз дужаар ужурлуг тараазының 94 хуузун, «Октябрь 14 чылы», «Октябрь 30 чылы» колхозтар 62-ден 87,5 хуу чедир дужаап, шалып ажылдап турар.

• • •

УЛУГ-ХЕМ район ниитизи-биле күрүнеге тараа дужаар планын 42,6 хуу күүсеткен. Жданов аттыг колхоз тараа дужаарының күрүне планын 4, «Күш-ажылдың хостуу» совхоз 2 катап ажыр күүсеткен. А «УТКА 25 чылы» совхоз планын 186 хуу чедирген, күрүнеге тараа дужаары амдаа үргүлчүлеп турар. Тараа дужаалдазы өске ажыл-агыйларда база-ла багай эвес, ылаңгыя «Улуг-Хая» совхоз 800 тонна тараа дужаар планының улуг кезиин күүсеткен.

Кол культура кызыл-тасты район 2900 тоннаны күрүнеге дужаар, ооң 1970 тонна ажыы күүсеттинген.

• • •

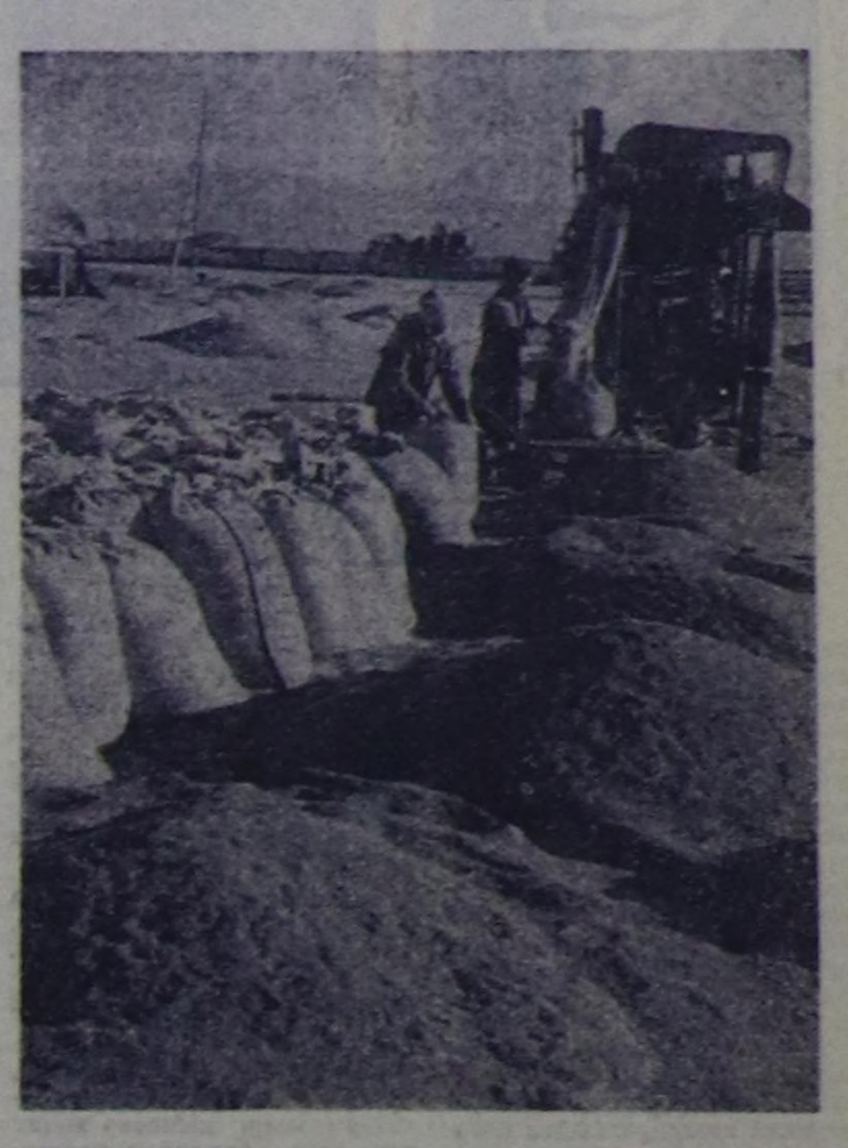
ЧӨӨН-ХЕМЧИК район күрүнеге тараа дужаар планын 78,8 хуу чедирип, азы 2750 ажыг тонна тарааны күрүне аңмаарында урган. «Сүт-Хөл» совхоз 250 тонна тараа дужаар планын 597 кылдыр күүседип, мурнуку одуругга үнген. Сүт-хөлчүлер Совет Тываның 25 чылының байырлалынга белек кылдыр күрүнеге тарааны 700 тонна чедир дужаар дээш сорук кирген ажылдап турар.

Районда «Большевик» совхоз тараа дужаар планын 94,6 хуу чедир күүседип, эки ажылдаан. Мал семиртир «Тыва» совхоз күрүнеге тараа киирер план чок-даа болза, 533 тонна эки шынарлыг тарааны күрүне шыгжамырынче уруп, инициативачы болган.

Бо хүннерде Чадааның тараа хүлээп алыр пунктузунче «Сүт-Хөл», «Большевик» совхозтардан, «Искра» колхозтан тараа сөөрткен машиналар дүн-хүн чок дистинчиткен шууржуп турар.

Сөөлгү неделяда Ленин аттыг колхозтан чаңгыс-даа машина тараа пунктуга кирбээн. Ол ышкаш СЭКП XXII съездиниң аттыг совхоз күрүнеге тараа дужаар планын 18,2 хуу күүседип, кончуг шуушпаа ажылдап турары четпес.

С. ТАС-ООЛ.
М. СЕВЕН.

«Найырал» совхозтуң Терезинде хову бригадазы (бригадири Чиңгин-оол Очурчап) беш чылдың дөрткү чылында план ёзугаар 500 га черге чиңге-тарааны тарааш, бо хүннерде ооң 225 гектарын ажаап, гектар бүрүзүнден-не 11 центнер дүжүттү алган. Арткан чиңге-тарааның үнүжү четпес болуп, чиглей бергениниден ону мал чеми кылдыр ажыглаары-биле кезип дооскан болгаш саваңын совхозтуң малчыннарының кыштагларында сөөртүп чедирген. Бригада кежигүннери келир чылдың дүжүдүнүң үндезини — үрезин белеткелинче кичээнгейни угландырган. Ажылчыннар Татьяна Аракчаа, Хола Кулак болгаш өскелер-даа бо ажылга шалыпчы ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: бригаданың шаңында үрезин арыглаашкынының чорup турары.

А. АИРНИҢ фотозу.

ТИИЛЕКЧИЛЕР ИЛЕРЭЭН

«Сукпак» совхозтуң ажыл-ишчилери социалистиг чарышка хүлээлгелерин алгаш, оларны күүседир дээш кызымак ажылдап турар. Аңаа механизаторларның чарыжының түңнелин кылган. Бирги черде база-ла комбайнер Иван Холоша болган. Шилчип турар вымпелди болгаш акша шаңналын аңаа тывыскан.

Ийиги черде — комбайнер Владимир Мамонтов. «Ажаап алышкынының арткан хонуктарында улам чүткүлдүг ажылдап, чарышка бирги черни ээлээр дээш бүгү күжүмнү үндүрер мен. Төрээн чуртумга белээм ол болур» деп ол чугаалап турар.

Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң хоочун чолаачызы Александр Путинцев дүжүт ажаап алышкынында кызымак, чүткүлдүг ажылдап турар. Комбайннардан тарааны сөөртүрүнге хүн нормазын ол доктаамал 150—170 хуу күүседип, мурнакчыларның одуруунда кирген.

ЧУРУКТА—чолаачы А. Путинцев.

Ш. СЕРЭЭДАРНЫҢ фотозу.

ЧАРЫШТЫҢ ЭГЕЛЕКЧИЗИНДЕ

СӨГЛЭЭН СӨСКЕ ЭЭ БОЛУР

Каа-Хем районнуң «Тиилелге» кодээ ажыл-агый артели бо чылын республиканың колхозтарынга, совхозтарынга дүжүт ажаап алышкынын, күрүнеге тараа садарын болгаш ниитиниң малынга чемнер белеткээрин организастыг чорудар талазы-биле социалистиг чарыштың эгелекчилериниң бирээзи.

Колхозта мал чемнери бүдүрер болгаш белеткээр тускай бригада бар. Бригадир эш Цветковтуң удуртулгазы-биле бригаданың кежигүннери бо чылын мал чеминиң белеткелинге кончуг организастыг ажылдааш, сөглээн сөзүн ээлеп шыдааннар. Сентябрь 10-нуң түңнели-биле алырга, 1500 тонна сиген белеткээр планны 1680 тонна, 10500 тонна силос салыр планны 12491 тонна кылдыр күүсеткен. Колхозчулар боттарының кыйгырыынга пландан ажыр 220 тонна сигенни, 1000 тонна силосту белеткээр деп хүлээнген. Бо немелде хүлээлгениң күүселдезин алырга, силосту ажыр күүсеткен, а сиген талазы-биле 40 тонна арткан. Мону күүседип алыры-биле сиген белеткелин үргүлчүлеп турар.

Бо арткан сигенни күүседиптер болза, колхозчулар сөглээн сөзүнге ээ болуп шыдааны ол. Ону ынчаар күүседип-даа шыдаарлар.

Силосту кукурузаның ногаан массазындан болгаш тарымал тооруктан салган. Ынчангаш хереглелге четчир хемчээлдиг болгаш хоолулуг шыктыг чем үүжелеттинген-дир.

К. СРАТ-ООЛ.

Чадаанага семинар

Чадаана хоорайга Чөөн-Хемчик, Өвүр районнарның партия, комсомол чырыдыышкынының пропагандистериниң чаа өөредилге чылынга тураскааткан семинары болуп эрткен. 1969—70 юбилейлиг өөредилге чылы-биле политөөредилгени канчаар организастаарының дугайында СЭКП обкомунуң болгаш Кызыл хоорокомунуң политчырыдыышкын Бажыңының эргелекчизи **Д. Тинмей** аңаа лекция номчаан. Политиктиг эге болгаш марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир школаларның база теоретиктиг семинарларның программазы-биле пропагандистерни лектор таныштырган.

Кызылда күрүнениң башкы институдунуң башкызы, төөгү эртемнериниң кандидады **В. Биче-оолдуң** «Чөөн оппортунистерге удур СЭКП-ниң демисели» деп лекциязын, лектор **М. Машпадайның** коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Москва чөвүлел хуралының документилериниң дугайында номчаан лекциязын семинарның киржикчилери хандыкшыл-биле дыңнаан. ВЛКСМ Тыва обкомунуң секретары **А. Канзай** комсомолдуң политчырыдыышкынының чаа өөредилге чылында канчаар эгелээриниң дугайында семинарга делгереңгей чүве чугаалаан. Ол ышкаш семинарның киржикчилери делегей байдалының дугайында лекцияны база дыңнааннар.

Түңнелинде дуржулга солчулгазы болган. Партияның Өвүр райкомунуң секретары **В. Очур-оол**, «Сүт-Хөл» совхозта парткомнуң политчырыдыышкын кабинединиң эргелекчизи **О. Маспый-оол** олар эрткен өөредилге чылының түңнелинге болгаш моон соңгааргы кылып чорудар дээн ажылдарынга тодаргай доктаал чүве чугаалааннар.

С. МОНГУШ.

Бөгүн—Арга-арыг ажылдакчызының хүнү

Ногаарарган делгем шөлдер

Чурттуң «ногаан шеберинин» ажыл-ишчилери Арга-арыг ажылдакчызының хүнүн дөрткү удаа демдеглеп турары бо.

ССРЭ-де чыл бүрү 400 миллион кубометр тулуг ыяжын белеткеп турар. Ооргаан үлегпур продукцияның 20 муң хевирлерин: диилген материалдан, саазындан, мебельден эгелээш, пластмассаларга, кыдымал торгуга болгаш глюкозага чедир чүүлдерни ажылдап үндүрүп турар.

Арга-арыг байлактары үргүлчү көвүдеп орар. Чүгле бо чылын безин ыяштарның үрезиннерин тарыырын болгаш оларны олуртурун 1,3 миллион гектарда чорудкан.

Ховуларның «ногаан камгалалы» улам быжаап. Колхозтарның болгаш совхозтарның черлеринге чазын барык 90 муң гектар арга-арыг куржагларын тургускан. Оңгарзарлыг, чалдарлыг, элезинниг черлерде ыяш олурткан шөлдерни 300 муң гектар калбарткан. Чаа парктарны, сесерликтерни тургускан.

Телевилеп алган ажыл-ишчи планнарын боттандырар дээш арга-арыг ажылдакчылары чүткүлдүг ажылдап турар. Олар боттарының беш чыл планын 1970 чылдың чазынга чедир боттандырып доозар сорулганы салганнар.

ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮП ДЕТКЭЭН

Колхозчулар Чижек Уставты чугаалажып турлар

Сентябрь 17. Кочетово суурнуң Культура бажыңының улуг залынга чыглып олуруп турган колхозчуларның кичээнгейи «Колхозтуң Чижек Уставының чаа төлевилелин ниити-биле деткиили! Колхозчуларның III Бүгү-эвилел съездизинге төлептиг ужуражылы!» дээн лозуңнарны чаңдыр албас турган. Хурал эгелээн.

Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозунуң даргазы Федор Лазаревич **Благинин** кодээ ажыл-агый артелиниң Чижек Уставының чаа төлевилелиниң дугайында илеткелди кылган.

— Кодээ ажыл-агый артелиниң Чижек Уставының парлалгага чарлаан чаа төлевилелин болгаш СЭКП ТК-ның колхозчуларның Бүгү-эвилел съездизин чыылдырар дугайында доктаалын бистиң колхозтуң кежигүннери ханы сеткил ханыышкыны-биле хүлээп алган. 1935 чылда колхозчуларның ийиги Бүгү-эвилел съездизинге Чижек Уставты хүлээп алгандан бээр колхозчу амыдыралда сан болгаш шынар талазы-биле улуг өскерлиишкиннер болгулаан. Колхозчу кодээге кандыг бурунгаарлаашкыннар болганын бистиң «Коммунизмниң херели» колхозтуң чижээнден көрүп болур — деп, эш Благинин илеткелин эгелээн.

Коммунистиг партияның, совет чазактың материал-техниктиг дузаламчызының, колхозчу тургузуг дугайында сагыш салыышкынының ачызында бистиң колхоз ийи он чыл бурунгаар турганындан ам таныттынмас кылдыр өскерилген. 1952 чылдан бээр тарылга шөлү чеди катап өскен. Ынчан мал эвээш турган болза, ам хой 25 муң баш, мыйыстыг бода мал 2 муң баш четкен. Малдың болгаш чер ажылының продуктулуу өскен. Сентябрь 16-га чедир колхоз 1300 тонна тарааны күрүнеге саткан. Колхозтуң ниити акша орулгазы 1952 чылда 409,1 муң рубль турган болза, 1967 чылда 1 миллион 337 муң рубль четкен.

Артель техника талазы-биле бай-шыдалдыг апарган. 52 трактор, 29 автомашина, 25 тараа болгаш силос комбайны, 473 муң рубль түңнүг кодээ ажыл-агыйның өске машиналары колхозта бар. Колхозчуларның материалдыг байдалы өскен. Оларның айда ортумак ажыл төлеври ам 95 рубль. Баштайгы үеде колхозчуларның кол нуруузу боттарының хууда ажыл-агыйының күсели-биле чурттап турган болза, ам олар кол акша хөреңгизин ниитиниң ажыл-агыйындан ап турарлар.

1952 чылда колхозка ажыл кылып шыдаар кижи 297 турган болза, ам 606 апарган. Оларның кол-да нуруузу колхозтуң ниити байлаан көвүдедир дээш ак сеткилдиг ажылдап турар. Хойжулар Ласуу, Достек, Алдай-оол, Соктай, Маадыр-оол, саанчы Чеботаева, тудугжу Даңдаа-оол, механизаторлар Манар-оол, Кошкар-оол, Седип-оол болгаш оон-даа өскелер күш-ажылга кайгамчыктыг үлегер чижекти көргүзүп турарлар.

Колхозтуң акша орулгазы өзүп, материал-техниктиг баазазы көвүдеп турарының түңнелинде колхозчу суур база чаартынып турар. Сөөлгү каш чылдарда суурга 30 ажыг чуртталга бажыңы, 25 машина кирер автогаражты, машина-трактор мастерскаязын, Культура бажыңын, ниити чуртталга бажыңын, чунар бажыңны, эмнелге бажыңын, тараа пунктузун, нефтебаазаны, хой кыргыыр черни болгаш өске-даа тудугларны кылган. Колхозчу суур моон соңгаар улам чаартынып сайзыраарының оруунда кирген.

Эш Благинин оон ыңай Чижек Уставтың төлевилелиниң кол-кол чүүлдерин тайылбырлап таныштырган.

— Бөгүн Уставтың төлевилелин чугаалашпышаан, аңаа санал-оналывысты киирер ужурлуг бис — деп, илеткелчи уламчылаан. — Херээженнер колхозка улуг күш болур, бисте бүгү колхозчуларның барык деңи кезии херээженнер болгай. Уставтың төлевилелиниң 57 болгаш 58 чүүлдеринде хөй-ниити чөвүлелдерин тургузар дугайын чугаалап турар болгай. Аңаа мындыг немелдени киирер деп саналдыг мен: колхозтарга херээженнер чөвүлелдерин өске ажылдан хостаткан даргаларлыг кылдыр тургузар деп саналдыг мен.

Семиртилге бода малының фермазының эргелекчизи эш **Н. Демиденко** саналынга Чижек Уставтың төлевилелин чүүлдүгзүнүп хүлээп алдым, мынча дээн: «Колхоз—тараачыннарга коммунизмниң школазы болгай. 1929 чылдан бээр колхоз кежигүнү болуп келдим. Маңаа келгеш, ийи ай ажыг ажылдап тур мен. Колхоз эки материал-техниктиг баазалыг, делгем девискээрлиг, ниитиниң ажылын канчаар-даа чорударының аргалары бар-дыр. Уставтың төлевилелинде колхозчуларның хүлээлгелерин тодаргай айыткан-дыр, а мында чамдык колхозчуларның байдалы аңаа дүүшпес: даавтан ажылынга харыысалга чок, сагылга-чуруму четпес. Ажылга чүтле кестүп каарга, ол хүн ажылга үнген кылдыр санавайн, кижиниң херек кырында кылган ажылын көрзе чогуур.

Колхозта партком секретары эш Х. Аракчаа колхозчу амыдыралдың кол хоойлузу болур Устав төлевилелин бүрүн деткээн. Чылда 290-дан эвээш эвес хүнде ажылга үнген, күш-ажылдың сагылга-чурумун үреэн колхозчуга шөлээ бээр деп, Барыын-Хемчикте «Большевик» колхозтуң даргазы эш Шаалының болгаш ында тускай эртемниглерниң саналын эш Аракчаа деткээн. Колхозтуң баштаар черин, ооң даргазын, ревизия комиссиязын төлевилелде үш чыл хуусаалыг соңгуур дээнин хевээр арттырар. Улуг коллективтиг ажыл-агыйны удуртуп башкарарынга, мергежилди бедидеринге ында хуусаа чугула. План күүсетпейни дээш 20 хуу немелдени ай санында эвес, чыл төнчүзүнде көрзе чогуур деп ол саналдаан. Ол колхозка херээженнер чөвүлелиниң даргазын штаттыг кылдыр тургузар деп саналга ол база катышкан.

— Бригадирни бригаданың хуралындан баштай адап үндүрер, ооң соонда баштаар черге көөр дээнин кончуг шын. Устав төлевилелинде хууда мал тударының нормазын айытканынга база катчыр мен. Бисте хууда малынче көрүнгеш, ниитиниң ажылынче шоолуг күш салбас, харыы-даа малынга тараа, сиген чиртир кижилер чок эвес болгай — деп, № 2 хойжу бригаданың бригадири эш **О. Биче-оол** чугаалаан.

Мурнакчы комбайнер эш **К. Седип-оол** санал берген, ленинчи юбилейге, Совет Тываның 25 чылынга болгаш колхозчуларның үшкү Бүгү-эвилел съездизинге уткуштур механизаторларын сорулгазын чугаалаан. Хамыктың мурнунда дүжүт ажаап алышкынын сентябрьда дооскааш, оон улаштыр аңгыс аңдарылгазының пландан арткан күүседир дээш бүгү күштү салыр. Комбайнер, тракторист бүрүзү чылда ажылдап кылырының онаалдазын ажыр күүсеткен турарын чедип алыр.

Өске-даа санал берген колхозчулар Устав төлевилелин бүрүн деткип, бодунуң колхозунуң экономиказын улам быжыглаар дээш эки ажылдаарын хүлээнип турган.

Хуралдың түңнелинде колхозчулар мындыг шиитпирни хүлээп алган:

Кодээ ажыл-агый артелиниң Чижек Уставының чаа төлевилелин бүрүн чүүлдүг деп деткиир;

колхозчу тургузугну улам ыңай хөгжүдүп, быжыглаар дугайында Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың улуг сагыш салып турарынга колхозчулар өөрүп четтиргенин илеретпишаан, колхозтуң ажыл-агыйының хөгжүлдезин улам бурунгаарладып, беш чыл планын чедиишкинниг күүседирин хүлээнир;

Ленинчи юбилейге төлептиг ужуражыры-биле ажыл-агыйның бүгү адырларынга социалистиг чарышты калбартыр;

дүжүт ажаап алышкынын сентябрьның 30-ның бетинде, мал кыштагладыышкынынга белеткелди октябрьда доозар.

М. ЛЮНДУП.

БӨГҮНГҮ МЕРГЕН: кижилер, ажыл-иш

Каа-Хем районнуң «Октябрь 14 чылы» колхозу. Ооң ажыл-ишчилери чогаалчы С. Токаның «Араттың сөзү» тоожузунда бижип турар чонунуң девискээринде чурттап, ажылдап турар. Бо кодээ ажыл-агый артелиниң ажыл-херээ ленинчи кооператив планының амыдыралда боттанып турарының чижээ. Ол дугайын бо арында киирген.

1. ТӨӨГҮ ЧУГААЛАП ТУР

«Бо арыг болгаш аас-кежиктиг дээрниң адаанга бистиң амыдыралывыс чүге мындыг ажыг-шүжүглүг болгаш чырык чок дүмбей, бистиң тос чадырывыс чүге мындыг ядыы болгаш самдар болган чоор дээрзин бодаар дээрге, ынчаарда эмин эртир чаш турган мен» деп, «Араттың сөзү» чогаалынга С. Тока бижээн. Каа-Хемниң Мерген, Терзигниң чонунуң революция мурнундагы амыдыралынга хамаарыштыр шак ынчаар чигези-биле сөглегилээн.

А бөгүнгү Мерген, Терзиг кандыгыл? Ону «Октябрь 14 чылы» колхозтуң ажыл-ишчилериниң амыдыралындан көөр бис. А бо колхоз канчаар тургустунганыл? Ол дугайын Сарыг-Сеп школазының төөгү бижилгезинден билип ап болур.

— 1931 чылда коммунистер Пичугин, Елисеев, Нелюбов, Шныров, Лубошников, Соколов олар колхозка каттыжарын шиитпирлээннер — деп, ында чугаалап турар.— Ынчангаш аажок суртаал салып турган. Ленинниң кооператив планы деп чүвени-даа тайылбырлап турар. Совет чурттуң тургустунган колхозтарының чижээн-даа чугаалатылаар. Чигзинер, мал-магаының кадарындан харамнанырлар-даа турган. Ынчангаш баштайгы 26 өреге колхоз болуп каттыжып алган.

Мал эвээш. Аът андазыннары, ыяш илиирлер—«техника» бо-ла. Чемишчидилге деп чүвени билбес-даа. Терге чедишпес болганда, чүкүг шыргалаар. Мал кажаазы чок, инектерни кыжын-даа даштыгаа саай бергилээр. Эвээш тарааны тарып алгаш, хол кадырыг-биле чулар, аътка, шарыга бастырып ажаар.

Оон туржук, 1942 чылды бээин көрээли. Ынчаарда колхозка инек чүгле 79 баш, 40 аът, 400 хире куш аймаа, 30 хаван, 50 ажыг хой турган. Ажыл кылып шыдаар кижилер 93. Колхозтуң орулгазы—35368 рубль. Архивтен көөрге, 1941, 1942 чылдарда автомашина чок, чаңгыс трактор бар турган. Колхозтуң 115 кижизиниң чүгле чээрбизи бижик билир, бижикти шуут билбестер—47. Кылып турган планындан көөрге, тускай кылган майыкта агротехниктиг хемчеглер дээн черинде — чок деп бижээн. Келир чыл дүжүдүнге хөрзүн белеткели — чок, чайгы чер аңдарылгазы — чок, кывар, чаар материалдар-биле хандырары — чок, эътке мал семиртири — чок, чурттаалга тудуу — чок дигилээн...

1945 чылдың-даа планында 2 трактор негеттинип турар, ам бары — бирээ деп бижээн. Бүдүн чартык тонананың баштайгы автомашиназын 1952 чылда садып алган.

— Ол аразында, кулактар, шажынга чүдүлгелиглер колхозту көөр, дыңнаар хөңнү чок — деп, баштайгы колхозчуларның бирээзи Елисеев ирей чугаалап турар.— Кулактар малдарын колхозка бербес дээш, өлүрүп, садып-даа турган. А шажынга чүдүлгелиглер уруг-дарыын алгылап алгаш, шыргай аргалыг тайгаларже дезип, тывары берге черлерже чаштынып чоруй баар. Колхозка кирериндеп, кижи бүрүзү паспорттуг болур дээрге, оортан дезип тургулааны ол...

Ындыг болза-даа партияның удуртулгазы-биле колхоз чыл бүрү быжыгып турган. Улуг совет бүдүрүлгелер тып-тып келир үезинден-не «...чүгле бистиң кодээге эвес, харын база эң-не хостуг республикаларга-даа кезээде ынчаар болуп турганы ышкаш, каш борбак байлар база катап тыптып, масса ядыыларны базымчалай бээр чорук болу бербес ындыг чаа чурумну, нийти күш-ажылдың ындыг чурумун боттары тускай ажылдап кылып алыр кодээ чонну чоорту өөредир» сорулганы салып турганнар деп, В. И. Ленинниң бижип турганын чон ханызы-биле билип, каттышкан ажыл-агыйын сайзырадып келген. Ол-ла үеде Терзигге колхоз база тургустунган. Сөөлүнде үстүнде айыттынган колхозтар каттышкан, амгы «Октябрь 14 чылы» колхоз ол-дур. «Дамырактар чыылгаш хем болур, тарамыктар чыылгаш, күш болур» деп, тыва үлегер чугаа бар. Ам шак ынчаар болганы ол-дур.

Кыска төөгү мындыг.

2. КУЛЬТУРАЗЫН БЕДИДИП ТУРГАШ...

В. И. Ленин мынча дээн. «Социализмниң кара чаңгыс материалдыг сууру болза чер ажылын база чаарты организастап шыдаар улуг машина үлетпүрү болуп болур... Эң чаа техниканың деңнелинге дүгжүп турар болгаш чер ажылын чаарты организастап шыдаар улуг үлетпүр дээрге, бүгү чуртту электрижидери болур». Улуг баштыңчының бо бодалы амыдыралга боттанганы-биле, бистиң улуг Төрээн чуртувустуң бүгүдезинде ышкаш, шаандакы Мергенниң бөгүнгү чурттакчыларының «Октябрь 14 чылы» колхозу бистиң республикада мурнакчы ажыл-агыйларның бирээзи болу берген.

Бөгүн ол 20 трактор, 16 комбайн, 24 автомашиналыг. Чер ажылының бүгү чүүлдери механизастаттынган. Бо чылын база 2 трактор, 3 комбайнны садып алыр.

Колхозтуң тарылга шөлү сөөлгү ийи чылда доктаамал болу берип, ортумаа-биле 3600 гектар болуп турар. Моон соңгаар чер ажылы тарылга шөлүн калбартырының эвес, харын чер ажылының культуразын бедидериниң күсели-биле хөгжүүр. Ооң суурун каш чыл бурунгаар салып эгелээн, ам уламчылап турар. Чижээ, тарылга ээлчештирилгезин 1963 чылдан эгелеп, чыл-чылы-биле боттандырып келген. Ооң тургустунар хемчеглери доозулган болгаш аңаа чүгле чылчылдарда ылавылаашкыннарны кылыр.

Маңаа дүүштүр, чижээ, Саргалда тарылганы чайын аңдарган шөлге бирги, ийиги чылдарда кызыл-тас, үшкү чылда — сула, дөрткү чылда — арбай тарыыр кылдыр ээлчештирип турар. Ооң-биле кады чемишчидилгеже улуг кичээңгейни салган. Ол болза органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелер. Бо талазы-биле ажыл турза чогуур негелдезинге четпейн турарын колхозтуң тускай эртемниглери билип турар, ынчангаш чыл-чылы-биле ону негелде ёзугаар хемчээл-биле чорудар дээш, чоорту күүседириниң планнарын кылып турар.

Дүжүттүң бедидериниң бир кол чүүлү — тарылганы сорттуг, райончуткан үрезиннер-биле хандырары. Бо талага колхозтуң ажыл-ишчилери сөөлгү чылдарда боттут ажылдарны кылган. Эрткен чазын кызыл-тастың хөй нуруузун «Саратов-29»-биле чажып тараан, бир чамдызы «Мильтурум-553» болган. А келир чылдан эгелээш, чүгле саратов-биле чажып тарыыр сорулга салдынган, ынчангаш ол үрезинни үруп ап эгелээн. План ёзугаар ындыг үрезин 540 тонна херек. Амга чедир ону 400 ажыг тонназы уруп алган болгаш ооң бирги арыглаашкынын кылган, ам ийигизин кылып турар.

«Саратов-29» бистиң черивистиң байдалынга шуут таарышкан үрезин болуп бодун көргүскен, ынчангаш биске таарыжыр үрезинни тып алганывыс ол» деп, агроном А. Есипов чугаалап турар. Бо үрезин-биле чажып тарыыры колхозтуң бодунга улуг ажыктыг: күрүнеге тараа дужаап турар үеде, чүгле ол үрезинниң тараазын дужааганы дээш, тараа өртээнге алыр акшазынга немелде хуузу база алыр. Бо болза чылдар айыылап, доктаамал, чогаадыкчы ажылдың түңнелинде чедип алдынган.

А колхозтуң топ шаңында эң сөөлгү марканың тараа арыглаар машиназын тургузуп алганы-биле күрүнеге ыңы чогуур нормазында тарааны киирер арганы колхоз чедип алган. Ынчангаш шыгының хуузу хөй дээш, тараа өртээнден чогуур хууну чедир албайн барып турганындан колхоз ам уштунуп турар. Ооң-биле кады, ындыг машиналыг болганының хараазында, шаңда тараа арыглаар, кургадыр хөй кижилер тудар чорук соксаан. Бо чүүлдер центнер тарааның бот-үнезин чиигедип турар дээрзин чугаажок, а оортан колхозтуң орулгазы база көвүдээр.

Чылдың-на, агаар-бойдустуң таарымча чогу-даа хамаан чокка, бедик дүжүттүң алырының бир кол чүүлү — чайгы болгаш күскү аңгыс аңдарылгазын чорутпушаан, ооң ажаалгазын эки организастаары болур. Бо талазы кандыгыл? Маңаа хамаарыштыр четче хемчеглерни эрткен чылдарда албайн барганы-биле агаар-бойдустуң байдалы багай болган эрткен чылын тарааның дүжүдүн гектарга онаалтыр ортумаа-биле чүгле 3 центнер кылдыр алганын колхозта кичээнгейге алган. Ынчангаш бо чылын чайгы чер аңдарылгазының планын июль 10-га чедир күүседипкен болгаш ол шөлдерни чайын бүрүнү-биле ажылдап кылып, август 10-га чедир шуптузун база катап аңдарган. Ол чединишкин-дир.

Келир чылдың чаагай дүжүдүн алырының магадылалы ол болур. Ам күскү аңгыс аңдарылгазы чоруп турар. Ындыг болза-даа ооң темпизи ам-даа куду дээрзин айытпас аргажок. Ону колхозта база эки билип турар, ынчангаш маңаа байдал экижиир деп идегээр херек. Тарааны бастырган соон дарый-ла саваң бөлүүшкүнүн организастап турган, чер аңдарылгазынче тракторларны ол дораан киирип турар кылдыр ажылдаары — хүннүң чугула айтырыы.

Мынчаар ажылдап турарының хараазында колхоз бо чылын күрүнеге тараа садар планын ажыр күүседир деп шиитпирлээн: план 1200 тонналы дужаар турда, аңаа немей 300 тоннаны киирерин колхозтуң ажыл-ишчилери аазаан. Ооң чогуур өйүнде күүсеттинген турары ам чигзиниг чок болуп келген.

Колхозтуң беш чыл планын ёзугаар, 1970 чылда ниитизи-биле 43560 центнер тарааны бүдүрер болгаш күрүнеге садар тарааның деңнели бо чылдыы-биле хевээр артар кылдыр көрдүнген. Ындыг болза-даа чер ажылының культуразын улам бедидер талазы-биле хемчеглерни ап турган, ол хемчээлдерни черле элээн көвүдедирин колхозта бодап турар.

Колхозта Ш. Маадыр-оол, П. Изосимов, С. Шныров, Н. Башмаков болгаш өске-даа олар дег, ындыг шыырак билиглиг, үлегерлиг хөй механизаторлар турда, айыттынган планнар, хүлээлгелер күүсеттинген турар дээрзинге шуут бүзүрей болур. Маңаа улаштыр, эрткен чылын болгаш бо чылдың чеди айларының түңнели-биле алырга, колхозчуларның ажылга үнериниң доктааттынган хемчээлин күүсетпээн колхозчуларның чок болганы чедишкиннерлиг болурунуң бир кол магадылалы болур.

«...Пролетариаттың хөй-хөй миллион үүрмек болгаш эң үүрмектелчек тараачыннар-биле эвилели, тараачыннарга хамаарыштыр ол пролетариатка удуртуруун хандырып берип турары болгаш өске-даа чүүлдер — бо бүгү кооперациядан... херектиг болуп турар шупту чүүл ол эвес чүве бе, долу социалистиг ниитилелди тургузарынга эргежок чугула чүве шупту ол эвес чүве бе?...

(В. И. Ленинниң «Кооперация дугайында» деп чүүлүнден).

3. ПРОДУКТУЛУУН КӨВҮДЕДИП...

Мал ажылының байдалын ап көөрге, ооң өзүлде байдалы мындыг: мыйыстыг бода мал 1966 чылда 882, 1967 чылда — 962 болгаш эрткен чылын — 1106 баш болган, олла чылдар аайы-биле хойлар 4153, 4018 болгаш 4343 баш. Чылгы мал улаштыр өзүлделиг болган.

Мыйыстыг бода мал талазы-биле — ооң өзээ Мерген сүт-бараан фермазы болуп турар. Ында байдал кандыгыл? Бир инекке онаалтыр чылда сүт саалдазы 1967 чылда 1340 литр турган болза, эрткен чылын — 1366 литр болган. Мында улуг чедишкин бар деп чугаалай албас бис. Баш санының өзүлдези эвээш-тир. Ооң чылдагааны— чүс башка онаалтыр бызаалар алыры 1967 чылда чүгле 70 болган. А 1968 чылда ол 86 бызаа кылдыр көвүдээн болза-даа, мыйыстыг бода малды эътке дужаарының талазынга ылавылалдыг саналга чок болганы-биле мында норма ажар талазынче чайлы берген чүүл бар, ынчангаш баш санының өзүлдези эвээш болганы ол-дур.

А эът талазы-биле: 1967 чылда күрүнеге ону 1326 центнерни саткан турда, эрткен чылын 1193 центнер болган. Ол чүге ындыг болганыл? Бо дугайында колхозтуң баштаар чери, мал ажылының тускай эртемниглери ханы сайгарылганы кылыр ужурлут. Сүт садарын ол-ла ийи чылга деңнеп алырга, эрткен чылдыы хөй болган. Ыгал аажок хөй: 1967 чылда 2959, а эрткен чылын 4220 центнер болган. Ол чедишкин-дир.

Ындыг болзажок, бо чылын сүт бүдүрериниң нийти планының хемчээли күүсеттинмес хире байдал туруп келген. Чүге дээрге фермада күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак. Учётту четпес кылып турар. Чижээлээрге, он хонуктуң, айның-даа сүт саалдазының шинчээшкинин учёттап көрүп турагш, кудулаашкын коступ келген болза, колхозтуң зоотехниги аңаа ол дораан чеде берип, хемчеглер алыр кылдыр ажылдап, маңаа ёзулуг быжыг чурумну тургузарынче кичээнгей салдыпмайн турар.

Ленинчи юбилейниң мурнуу чарыында бо четпестерни айтыры таарымча чок-тур. Ындыг болза-даа мыйыстыг бода малдың продуктулуун бедидер талазы-биле каш удаа чугаалажып көрүп, чамдык хемчеглерни ажылдап кылганын ап көргеш, бо талазы-биле байдалды эдип алыр арга бар дээрзин колхозтуң удуртукчулары чугаалап турар. Маңаа ылаңгыя мурнакчы саанчыларның, кадарчыларның дуржулгазын ферманың бүгү ажылдакчыларының херээ болу бээр кылдыр ажылдап, зооветеринарлыг чурумну шыңгыы сагып турган, ажыл чедишкиниг болган турарын чедип алыр сорулга ферма ажылдакчыларының мурнунда туруп турар.

Ону ынчаар боттандырарының магадылалы бар. Ол чүл дээрге, бо чылын мал чемиинге кукурузаны, тарымал сигеннерни план ёзугаар тараан. Ылаңгыя 366 гектар кукурузаны шынарлыг кылдыр силостап ап турары аңаа хамааржыр. Ооң шөлүнге чыл бүрүде 2 муң тонна органиктиг чемишчидилгени төп турары, ооң одуруглар аразын ажылдап кылып турда, 25 тонна хире аммиак селитразын немелде чемгерилге кылдыр төп турары мактанчыг херек болур. Хөй чылдыг үнүштер тарылгазы база бар. Бо чылын мал чемнериниң белеткелин ажыр күүседиринге бүзүрелдиг база улуг магадылал.

Хойжуларның чедишкинин көскү. Хойдан-на 2,33 кг дүк алган, ол болза планда көргүстүнгениниңден ажып турар-дыр. Ындыг болза-даа чүс хойга онаалтыр хураган алыры эвээш болуп артпышаан. Колхозтуң мурнакчы хойжузу Донгак Макпай-оол бо чылын чүс хойга онаалтыр 93 хураган алган, а дүк кыргааны хойдан-на 3 кг болган. Ындыгларның дуржулгазын бүгү хойжуларны болдурар сорулга колхозта салдынган. Ол шугум-биле ажылдаары ажыктыг болур. Чайның чаагай үезин мал семиртиринге эң-не долу хемчээлдии-биле ажыглаар дээш, хойжулар кызымак ажылдаан. Хойларның деңгели кышка удур эки болуп турарын айтыр херек. «Кышкы одарны планнап алган мен. Күскээр кыжын оларны шала ырак одарларга кадарар, соок улгадып, хар кылыннап кээрге, чоокшуладыр. Төрүүр хойларны хүннүң харагалзап, оларны планда көрдүнгенин ёзугаар кадарар, төрүүр чедип турда немелде чемни бээр, хураганнарның аарыыр, соонка алзыр чорууи чайладыр хемчегни ап турган, чүс хойга онаалтыр оон эвээш эвес хураганны алыр дээш демисежир мен» деп, Д. Макпай-оол чугаалаар. Сорулга — бүгү хойжуларның ынчаар ажылдаарын чедип алыры-дыр.

4. КИЖИЛЕР ДЭЭШ САГЫШ САЛЫР

Бүгү чүвени — кижилер кылыр, олар — кол байлак. Мергенниң кавызынга шаанда кижилер чадырга чурттап чораан. Ам бо хүннерде колхозчулар чылыг, арыг-силиг бажыңнарда чурттап турар. Ферманың төвүн көрүңерем: ында малчыннарга эки клуб туттунган. 30 орунунг уруглар яслизи ажыттынган. Бир квартиралыг 6 бажыңны, ийи квартиралыг бир бажыңны бо чылын туткулаан. Бо — колхозтуң тудугжуларының бүдүрген чүүлдери-дир.

Тудут талазы-биле төөгүнү алыр болза, 1944 чылда эр кижилерниң хөй нуруузу фронтуже чоруй барган турда, тудуг бригадазын тургузар деп шиитпирлээн. Ону Н. Лопсаң баштаан болгаш бригадага 5 кижи турган. Олар март айда мал кажааларын тудуп эгелээн, даңгаар эртенден орай кежээге чедир олар ажылдап, улуг соокта озуктар-биле дөң черни казып турагш, малды берге байдалдан уштуп алыр төлээде, кажааны тудуп алганнар.

Ам колхозта амгы үениң ёзулуг тудуг бригадазы бар. Оларның кылган тудуглары шынарлыг, быжыг. Бөгүн Мергенде байдал ынчаар сайзырап хөгжээн-дир.

* * *

Бөгүнгү Мергенниң кижилериниң, оларның ажыл-ижиниң дугайында төөгүлеп кээр чүве болза, номнар бижиттинер. Школа назылыг уруглардың бүрүнү-биле школада хаара туттунганын, ажылдың бүгү адырларында тускай эртемниглерниң көвүдээнин, колхозчуларның уруглары ясли-садтарга тургузуп, оларны чүгле азырап турар чүве эвес, харын школага белеткеп турарын ап көрээли. Бөгүнгү саанчылар, хойжулар, кадарчылар зооветеринарлыг өөредилгеге кирип турары кандыг-дыр?

Ленинчи партияның удуртулгазы-биле кылдынган бо бүгү ажылдар шуптузу кижи дээш, ооң чаагай чоруу дээш боттанып турар. Колхозтуң акша орулгазы 1966 чылда 498717, 1967 чылда — 704305 рубль болгаш агаар-бойдус дошкун болган эрткен чылда 403452 рубль болганы колхозчу бүрүзүнүң амыдырал-чурттаалгазының чыл-чылы-биле экижип турарының херечизи болур. Ажыл кылып шыдаар бир кижиге онаалтыр нийти орулга 1966 чылда 1254 рубль турган болза, 1968 чылда — 2211 рубль болган. А бо чылын ол саннар кайы-даа чылда турганындан хөй болур деп бодап турарын алырга, колхоз тургузуунуң, ленинчи кооператив планының амыдыралга боттанылгазы ол-дур.

Кодээ ажыл-агыйы артелиниң чаа Чижек Уставының төлевилелинде көрдүнген чүүлдерни ёзугаар ажылдап турагш, колхозтуң ажыл-херээ улам бедик чадага көдүрлүр дээрзинге кижи бүрүзү быжыг бүзүрелдиг. Ленинчи юбилейже утиуштур алдынган социалистиг хүлээлгелерни чүгле доолдур эвес, харын ажыр күүседир дээш колхозчуларның кызымак ажылдап турары — ажылдың тиилелгелиг болурунуң магадылалы.

Ие көрбээнин кызы көөр, ада көрбээнин оглу көөр дээн ышкаш, Мергенниң шаандакы, «Араттың сөзүнде» бижип каапы чурттакчылар — ада, иелерниң бөгүнгү оолдар, кыстары бо бүгүнү чүгле көре берген эвес, харын боттарының холдары-биле бүдүрүп турары бо-дур.

Ш. СЕРЭЭДАР.
С. САМБА-ЛЮНДУП.

ЧУРУКТА: хойжу Д. Макпай-оол. Ш. СЕРЭЭДАРНЫҢ фотолары.

МААДЫРЛАРНЫ ЙӨРЭЭГЕН

Чогаалчы С. Токаның «Араттың сөзү» тоожузунда Мерген кавызының чонунуң революция мурнунда чурттаалгазын көрүнчүкте дег иле көргүскен. А бо хүннерде ол черниң ээлери «Октябрь 14 чылы» колхозтуң ажыл-ишчилери. Ынчаарга колхозтуң девискээри Мерген-биле кызыгаарлаттынмайн, Каа-Хемниң ол чарылынче кеже берген: тарылга шөлүн калбартыр болгай. Ынчангаш Саргалда — колхозтуң кол тараалаң шөлү. Ону канчаар шиңгээдип алганын хоочун колхозчу В. Бычков мынчаар чугаалаар:

— Колхоз даргазы-биле Саргалга чеде бергеш, магадай-ла берген бис: тараага таарыжыр шөлдүң ужу-кызы көзүлбес! Үш черден довуракты ап, хынап көргеш, дээре дээн черивиске доктаай бердивис. Черивис кызыгаары бо эвеспе дээн ышкаш, дөң кырынга шириктерден адагаш тургускаш, оон чаңынга чүү-хөөвүстү кагтылап каан, суурувусче, тракторлар алыры-биле чорупттувус.

— Чеченни күзей-дир сен, бригадаң-биле черни аңдарып тур, Володя — деп, ээп келгеннивисте колхоз даргазы мензэ чугаалаан. — Бистиң «Октябрь 14 чылы» колхозтуң ажыл-ишчилери баштайгы тарылганы ынчаар эгелээн чүве. «Хей күш үндүрүп турар-дыр силер» дээр идегеттер база турган. А күзүн кызыл-тастың курлак чедип турар кылдыр үнүп келгенин көргеш, олар бүзүрей берген.

А бо хүннерде мында кандыгыл? Колхозтуң кол тараалаң шөлү ол. «Саратов-29» сорттуг кызыл-тазы гектардан-на 12,6 центнер кылдыр ажаатынып турар. «Мильтурум-555» оон арай эвээш.

Шаңда ажыл хайныккан. Ында шаандагы дег хөй кижилер-даа чок. Оларның орнунга машиналар кылып турар. Ажаап алышкынның технологиязы бо-дур: «ЖВН-6» жаткалар тарааны тавычалай кезиптер. Ооң кургаарының хирези-биле СК-4 комбайннар-биле ону чып, бастырар. Самосвалдар тарааны алгаш, эң чаа конструкцияның тараа арыглаар машиназының улуг бункеринге эккеп уруптар, ол машинаның күчүзү — шакта 20 тонназы арыглаар. А оортан арыг тарааны күрүне шыгжамырынче азы колхозтуң складтарынче алгаш баар, ол-ла.

Хову корабльдериниң тудазында комбайнерлер Г. Бычков, И. Филимонов, Г. Валов, Н. Мельников олар ёзулуг капитаннар-ла. Олар кидин ажылдап турар. Чүгле дүштеки чапсар өйүнде олар-биле чугаалажып болур. Ол өй келген, олар чугаалажы берген:

— Тарааны канчаар ажаарыл?

— Сөөлгү чаашкыннарга чашпаннар бедиди эзе берген черлер база бар, ол — техникага өжээтен дайзын болгай. Ынчангаш дөрт ажааш кын хоржок, аңгылап ажаап кирер херек. Тараа тавычага чыдырда, чашпаннар кургап каар, тараа база кургаар, ынчаарда болүп бастырарга техникага айыыл чок болур.

Комбайнерлер шак ынчаар дугуржуп алган. Баштайгы хүннерден эгелээш-ле аңгылап ажаап киргилээн. Комбайннарны баштай шенеп, чаңчыктырар тудзде, дөрт ажаап кирипкеш, дөрт кижи дөңгүп-ле 51 гектарны үш хүн иштинде ажааган. Чашпаннар моондактап турар. Харын ынчаарда:

— Хоржок-тур — дишкеш, аңгылап ажаап киргени ол. «ЖВН-6» жаткалар чаагай оруунче үнген.

— Харын бо-ла болгай — деп, агроном чугаалаан. — Ажылга аажок доозуннуг апарза-даа, ажык улуг.

Саргалда бо кижилерни колхозчулар маадырлар дижип турары чөптүг. Чүге дээрге дүжүттүг олар тулчуушкун-биле ап турарлар-дыр. А тулчуушкунга чүгле чүткүл-биле, билиг-биле тиилеп болуру билдингир.

Июльдуң эгезинде колхоз кодаңынга ийи өңнүк душчу берген. Шогду Маадыр-оол биле Прокопий Шавлак. Мурнунда олар кезээде кады ажылдап чораан, аът ажаакчыларындан комбайнерге чедир. Сөөлүнде Прокопий ылаш ажыл-агыйынга чолаачылай берген, а Шогду биеэги черинде. Ам кээп Прокопийни дүжүт мында кыйгыртып келгени ол.

— Дыңнам, өңнүк — деп, аңаа Шогду сеткилин кирип чугаалаан. — Бо № 12-ге орта ажылдай албас сен, үрелин улуг, кылып четтикпээн.

Прокопий бодунга айыткап агрегатты долгандыр кылаштап, үрелиниң кайы хирезин тодараткылаап, хавааның кирбиин дүңдүйтүп кээп, чугаалаан:

— Хожудаарлар санынга кирер хөңнүм чок кижи болгай мен, ону билир сен, Шогду. Ам канчаар дээрил, комбайнны белеткээйн деп.

Ынчангаш ийи өңнүк ону эмиглежип белеткеп турган: кезек бүрүзүн, ээрил бүрүзүн, мырыңай чүве арттырбайн хынап, эдип, эптеп турганнар.

— Ам белен болдум — деп, кашхоңганда механикке Прокопий чугаалаан. — Биче шенеп көрген болза. Ылавылаарында хора бар эвес.

Ажаап алышкынның баштайгы хүннеринде дөрт ажаап алдынган деми 51 гектар шенелде харын ол болган. Ооң соонда өңнүктерни аңгылап ажаарынче кирипкен. Үшкү — Самелюктуң агрегады база чедип келген. Жаткалар үзүктел чокка шимээргеп үнген.

Комбайнерлер эртенгиниң 5 шакта-ла «Саратов-29-туң» тереңинче корабльдерин эжиндирип кириптер. Эртенги, дүштеки, кежээки чемнерни далаштыг чиир. Дүнекиниң бирги ийи шакта, турлагда кижилер кылын уйгуда чыдырда, олар ажылдавышаан турар. Норма хүнде 17 гектарны кестирер турда, эрлер 30—40 чедирер. А Прокопий биле Шогдунуу 50-даа четкилей бээр.

Дүн, хүн-даа дивес, ынчаар ажылдап кээрлер. Чаашкын чок, хүнүң чаагай үелерин долузу-биле ажыглаар болгай. Төрээн чурттуң шыгжамырынче ленинчи юбилей чылының бетиниң тараазын өйүнде урар. Улуг чаашкын болу бергенде чүгле олар доктаай бээр. Шагаыраан эрлер ынчаарда чоорган иштинче кире бээрлер. Дүне оттуп келирге, соңгадан бичии-ле хүн чырыы бакылап кээр-ле болза, комбайнерлер, шеригге дүвүрээзин чарлапкан чүве дег, тура халыгылааш, комбайннарынга чүгүржүп чедип, мурнун булаажып шөлче үнүптерлер.

Бир дүште бажың эжиниң эргиинге олургулапкаш, Прокопий биле кыска чугаалаштывыс:

— Ажыл-херек кандыгыл, моң?

— Эки-дир.

— Ажаап алышкын эгелээниңден бээр каш гектар чедириптиң?

— Алды чүс хире.

— А өскелер?

— Шогду база ол-ла хире, а өскелер оон биче эвээш.

Ынча дээш, ол базып чорупту. Ооң соонче көрүп олургаш, Тывага ооң ийиги черни ээлеп турган үезин сактып олурдум. Мээң сактыышкынымны Г. Бычков үзе кире берди:

— Ону маңаа канчаар хомудадыпканын Прокопий чугаалап берди бе?

— Ооң мөзүзүн билбес эвес сен. Канчаар-даа хомудаан болза, чугаалавас кижи-ле болгай. Чүү болган чүвел?

А болган чүве мындыг. Комбайнерлер В. Грехов, П. Изосимов, А. Болдырев олар Шогду биле Прокопийниң ажылының түңнелин көргеш, химиренчи бергеннер:

— Олар эптиг, эки черлерде-дирлер. Биске жаткалардан бериңер, база ынчаар көргүзүптер бис.

— Бериптиңер, көргей бис аан— деп, өске комбайнерлер база агрономга сүмелээн.

— Жаткаларны ап алзыңар, бис бастырып кириптээли, көргейле—деп, Шогду биле Прокопий ынча дээн.

Агроном чайгылып турган: бастырыкчылардан олар хожудап каарлар чадавас, ынчаарда херек баксыраар болгай. Ынчалза-даа комбайнерлерниң дилээнге шыдашпайн, агроном чөпшээрепкен. А түңнел? Деми химиренип турганнар үш хүн иштинде чүгле 75 гектар кызыл-тас кестирген. Бастырыкчылар оларның тавангайларынга базып четкилеп келген. Тавычалар курган четтикпестээн. Ам канчаар боорул:

— Маадыр-оол, Шавлак, Самелюк, жаткаларыңар дедир алгаш, кестирип кириңер — деп, агроном команда берген.

Өске комбайнерлер агрономнуң ол шиитпирин деткип, шимээргей бергеннер.

— Шавлак чааскаан-даа оларның ынча хүнде кылган ажылын бүдүн чартык хүнде бүдүрүп каар.

— «Кырганнарга» жаткаларны эгидиңер!

Ажаап алышкынның маадырлары бо-дур. Саргалга чеде бээрге, оларның башкарган техниказының дааш-шимээни бир-ле хөгжүм дег сагындырар. Ол хөгжүм мурнакчыларның күш-ажылын, ажаап алышкынның маадырларын йөрээп ырладып турар.

Бо маадырлар ажаап алышкынны сентябрь 25-тиң бетинде доозар сорулганы салган, ол дээрге моон мурнундагы, Совет Тываның 25 чыл оюнга чедир доозар дээнин бээрлеткени ол-дур.

— Саргалды ажыглап эгелеп турда, шөл кызыгаары кылдыр тургузуп турган ширик адагашты тывгалыңарам, чыдыр чадавас — дижи бергеш, дилегиледивис. Кайып тывар ийик бис. Эрткен үе чериниң ынчаардагы кызыгаарын аштап каапкан. Баштайгы 5 чүс гектар тарылга шөлү 5 муң гектар четкен.

Маадырларның ажылы-биле Саргал бодунуң байлаан биске ынчаар берип турар.

П. ПОПОВ,
журналист.

КНО-НУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНЫҢ XXIV СЕССИЯЗЫНГА

А. А. ГРОМЫКОНУҢ ЧУГААЗЫ

НЬЮ-ЙОРК, сентябрь 19. **СЭТА-ның тускай корреспондентизи Г. ШИШКИН мынчалдыр дамчыткан:**

КНО-нуң Кол Ассамблеязының бөгүн болган эртенги хуралынга делегаттар **ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң** чугаазын аажок сонуургап дыңнаан. КНО-нуң Кол Ассамблеязының индиринге ооң көстүп келгении олар үр адыш часкап уткаан.

Делегейниң ийиги дайынын өскүдүп үндүрген фашистиг эжелекчилериниң чылча шаптыганының 25 чыл оюнуң бүдүүзүнде Кол Ассамблея бо чылын бодунуң ээлчеглиг сессиязынга чыглып турар-дыр.

Дайынны эң дүрген тиилелгелиг доозарынче, быжыг, чайгылыш чок тайбынны тургузарынче кымнар-даа бистиң чуртувустуң улузу дег күштүг түткүл салбаан. Өскелериниң күжениишкиннери чежемейниң-даа улуг болза, дайынны ажар тиилелгении чедип алырын бодаам, бүгү күр күштерин кымнарның-даа мобилизастааны ону бистиң улузувустуң боттандырганы дег калбарыышкынның болгаш ханы бозбаан, совет кижилериниң үлүг-хуузунга дайын чылдарында таварышкан качыгдалдар дег качыгдалдарга кымнар-даа таварышпаан.

Онза эргелерлиг болуксазының төөгүнүң фактылары-биле үндезилеп бадыткаар-даа дивейн, ону чугаалап тур бис. Совет кижилериң өндүр улуг шылгаралын чугаалап тура, хемчээл чок улуг долуг-биле чедип алган тайбыңывыстың херээнге чуртувустуң бердингени — чаңгыс-ла үүлдү демделекээр-дир бис деп, А. А. Громыко чугаалаан.

Тайбыңның политиказы — бистиң чайгылыш чок политикавыс. Ону бистиң үевистиң өндүр улуг кижизи, Совет күрүнениң үндезилекчизи В. И. Ленин ажылдап кылган болгаш биске чагаан. Оон төрүттүнген хүнүнүң 100 чыл оюн дешнилгелиг бүгү кижи төрелгетен удавас демдеглээр. Ол политика политиктиг күш деңзигүүрүнүң салдарынга ковчуг хөй түүлдерни КНО ам-даа кылыр ужурлуг деп, совет төлээлериниң удуртукчузу айыткан.

АКШ-тың чазааның бодап турарын ёзугаар алырга, удурланышкак фронтулар тургузар үениң соонда ам чугаалажыышкыннар кылырының үези келген деп, ол чазактың медеглээнинге хамаарыштыр бодунуң сагыш-бодалын Совет чазак шагда-ла илергейлээн болгай. Чугаалажыышкыннар дээш, херектиң ужуруун ыдап чугаалажыры дээш, делегейниң ССРЭ-ге, АКШ-ка, бүгү күрүнелерге овааштыр тургустунуп турар чугула айтырыгларын шиитпирлээр сорулганы чедип алырынче ёзулуг күжениишкиннер салыры дээш туржуп турар бис. Ындыг төлээде, Совет Эвилели кандыг-даа чугаалажыышкынарга бистиң эвилелчилеривистиң эрге-ажыктары биле эргелерин, оон өске—улуг, бичe-даа күрүнелерниң хоойлу ёзугаар эдилээр эргелери биле эрге-ажыктарын хүндүлээр деп үвени барымдаалаар.

Совет Эвилели КНО-нуң Уставын бүрүн хемчээлдин-биле күүседири дээш, оон принциптерин кандыг-даа хажыдыышкын чок боттандырары дээш туржуп турар деп, улустарның аразында тайбыңның херээн камгалаарынга Совет Эвилелиниң туржур шиитпирлиин А. А. Громыко айыткан.

Гитлерге удур коалициянның солдаттарының чедип алыр дээш дайылдажыы, амы-тыным оскунуп турган хосталга болгаш чөптүг чорук идеалдарынга, Каттышкан Нацияларның принциптерииге АКШ-тың Вьетнамда үүлгедиглери мырыңай дүүшпес. Американың Каттышкан Штаттары бодунуң хамаарылга чок догуннаан чурт апарганындан бээр эрткен бүгү төөгүзүнүң дургузунда кымпарга-даа удур дайылдашканындан үр, бодунуң нацистиг Германияга болгаш дайынзырак Японияга удур дайылдашканындан үр үе дургузунда Вьетнамга удур дайылдажыы келген. Каттышкан Штаттарның Вьетнамда үүлгедип турар херээ чөптүг эвес, ынчангаш олар аңаа боттарының сорулгазын чедип албаан болгаш чедип ап шыдавас-даа. Бүгү диптериң хосталгага ынак күштериниң эп-сеткил каттыштырылгазы болгаш детким-чези вьетнам улустуң талазында, Совет Эвилелиниң дузаламчызы хостуг Вьетнамның маадырлыг берге демнселге ажыглап болур аргаларын улам көвүдедип турар деп чүвеге чоргаарланып турар бис.

Ам Парижте вьетнам айтырын чогумчалыг шиитпирлээриниң политиктиг аргазын тывар дугайында чугаалажыышкыннар болуп турар болгай. Мурнуу Вьетнамда өскелериниң чер-чуртунга стратегия болгаш политика талазы-биле быжыглаңып алыры, вьетнам улустуң чагырыкчылары кылдыр саттынывы сайгончу чалчаларны тургузуп бээри— чартык миллион кижилиг армияның дузазы-биле тулчуушкун шолүнге АКШ-тың чедип алган үүлдерии чугаалажыышкын хуралынга АКШ чедип аптар деп доозар болза, шынныг байдал-биле дүүшпес кылдыр илдең-не чаидыр бодаңканы ол болур ийик деп, совет төлээлериниң удуртукчузу демдеглээн.

Ол чугаалажыышкынарга ВДР-ниң болгаш Мурнуу Вьетнам Республиканың чогумчалыг шиитпир үндүрериниң политиктиг аргазын тывары дээш оон өске хөй-хөй күрүнелер-биле кады чайгылыш чок туржуп турар деп, совет төлээлериниң удуртукчузу медеглээн.

АКШ-тың чазаанга Совет чазактың шагда-ла медээлээнии ёзугаар алырга, Чоокку Чөөн чүкке чепсек бээрии кызырар дугайында айтырыгны чугаалажыры араб чуртта-рының девискээрлерии Израиль эжелевиишаан турда, амдыызында дузалыг болган туруп шыдавас деп, ол айтырыгга хамаарыштыр А. А. Громыко айыткан.

Мурнуу Көрейни эжелээрин даштыкы чурт шериглериниң үргүлчүлеп, АКШ-тың шериглериниң ында турары чуртту тайбың ёзу-биле каттыштырарынче көрей улустуң турасоруун боттандырарынга кол шаптык, үениң байдалын үргүлчү дүшкүүрдүг болдурарының чылдагааны болуп турар.

Мурнуу Көрейден даштыкының бүгү шериглерии үндүрер дугайында тодаргай шиитпирии үндүрерии тайбыңның эрге-ажыктары негеп турар. Ол айтырыгны Кол Ассамблеяга чугаалажыр кылдыр Совет Эвилели оон өске хөй-хөй күрүнелер-биле кады тургузуп тур деп, совет төлээлериниң удуртукчузу оон ыңай медеглээн.

Колониализмни узуткаары ам-даа туюлунга чепшээн. Боттарының улустарының хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш дайылдажып турар патриоттарның хаңы Ангола, Мозамбикте, Гвинеяда (Биссауда), Намибияда төгүлбүшаан. Ак кештиглерии оон өске бүгү кижилерден ажыр үнеледир мөзүлүг дээр гитлержилериниң чулчуруушкунун боттарының программазы болдуруп алган, сөөкязы ылгаар дорамчылакчылар Мурнуу-Африка Республиканың болгаш Мурнуу Родезияның хөреңтерии холгаарлаан чагырыкчылар болу берген.

60 чылдар сөөлзүреп турар үеде Европа 30 чылдар сөөлзүреп турдагы Европадан шуут ылгалдыг апарган. Европаның айыыл чок чоруун камгалаарынга туржуп турар Совет Эвилели, Варшава Керээзиниң күрүнелери Европага кандыг-даа дайын үүлгедикчизин санаттынган шактар дургузуида болгаандырыштарынга эргежок чугула бүгү аргалыг. Ындыг болза-даа Европада байдалга хамаарышпас сагыш амыр турар дей бээр болза, үндезилеттинген барымдаазы чок бодал болур ийик.

Совет чазак ол фактыларны оон өске чазактарга болгаш күрүнелерге катап-катап угууда ужурга таварышкан. ГФР-де айыылдыг үеелдерниң өскүп турарын соксадыры, ам база эрге-чагырга холгаарлап алыр дээш чүткүп турар неонацизмни ойтур шапкаш, ап октаары нинти эрге-ажык, нинти хүлээлге-дир.

Одер-Нейссени дургаар эртken кызыгаар, ГФР биле ГДР-ниң аразында кызыгаар-биле катай Европада күрүне кызыгаарларын чайгылыш чок деп көөрү — делегейниң ол дивинге быжыг тайбың догуннаан турарының ыяап-ла барымдаалаар негелдези-дир.

Совет чазак ГФР-ни Европада бодунуң чөптүг туружун ээлээн күрүне кылдыр көөр талазы-биле аңаа удурланмайн турар. Совет Эвилели ГФР-биле харылзааларны экижидериие белен болгаш ГФР Европа делегейниң эрге-ажыктарын, Совет Эвилели биле оон өөнүктериниң эрге-ажыктарын хүндүлээриниң оруу-биле чоруур болза, Европада догуннаан турар байдалды социалистиг Герман Демократтыг Республиканың догуннаан турарының чайгылыш чок фактызы-биле катай хүлээп көөр болза, бистиң харылзааларывыска эргилде болган туруп болур деп санап турар.

Тайбыңны деткиир талазыбиле бодунуң кол сорулгазын күүседир, ол шиитпирлиг угланышкынга КНО-нуң ажылчорудулгазын болгаш аргаларын мөөнүнээр талазы-биле күжениишкиннерии идепкейжидерии делегейниң дайын соонгы харылзааларында КНО-дан негеп турар.

Ону барымдаалаан Совет чазак «Делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаар дугайында» айтырыгны чугула болгаш дүрген көөр айтырыг кылдыр Кол Ассамблеяның XXIV сессиязынга көөр кыадыр киирип тур деп медеглээн, А. А. Громыко ол айтырыгны чугаалажын көөрүнче болгаш тайбыңның салым-чолу дээш бедик харыысалганы медерел билбишаан, чогуур шиитпирии хүлээп алырынче КНО кежигүнүү бүгү күрүнелерии кыйгырган.

Колониалдыг системаның бууран дүшкенииің түңнелинде чаалап алган хамаарышпас чоруун болгаш девискээрииің бүдүн болур чоруун камгалап турар өске күрүнелерге болгаш улустарга удур чамдык күрүнелериің чепсектиг күштериниң хөделиишкиниериниң түңнелинде эжелеп алган девискээрлериниден шериглерии үндүрери делегейде дүшкүүрлүг чорукту кошкадырының, улустарның айыыл чок чоруун быжыглаарының чугула негелдеэи болур ужурлуг. Өскелериниң девискээрлериден эжелеп шериглерии үндүрер дугайында Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң шиитпирлерии чугаажок күүседирии КНО чедип алырын тайбыңның эрге-ажыктарыбаза негеп турар деп, А. А. Громыко медеглээн.

Колониалдыг чагыргада амдаа турбушаан улустарның хосталгалыг шимчээшкиннерии базар талазы-биле бүгү хемчеглерии доп-дораан соксадыры, ынчангаш ол бүгү улустарга хамаарышпас чорукту тыпсыры делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарынга дыка идиглиг болур ийик. Ам-даа колония болбушаан девискээрлерии хостаары болза колония чурттавга, улустарга хамаарышпас чорукту тыпсыр дугайында КНО-нуң барык он чыл мурнунда хүлээп алдынган Декларациязының негелделерии күүседир чорукту доосканы ол болур ийик.

Социал тургузуундан хамаарылга чокка күрүнелериің тайбың догуннаашкынының принциптерии боттарының делегей харылзаларынга шыңгыы эдерии сулгаарынче чазактарны Кол Ассамблея кыйгырган турарын Совет Эвилели саналдан тур деп, А. А. Громыко чугаалаан.

Хамаарышкан районнарның бүгү күрүнелериниң дем катkан күжениишкиннериие болгаш КНО Уставының үүлдериинге дүүштүр хөделиишкиннериие үндезиленлир делегейниң бүгү күрүнелериие КНО-нуң Кол Ассамблеязының кыйгырыынын» төлевилелии көөр кыадыр Совет Эвилели киирип тур деп, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри дыңнаткан. Ол документтиң ыяк өөренин көөрүнче бүгү төлээлерии кыйгырып, оон тус-тус түүлдерии сессия үезинде улам тода тайылбырлап бээрииге белениивисти илергейлеп тур бис деп, ол чугаалаан.

Улустарның айыыл чок чоруу чепсегленишкиннериие чыл бүрү 200 миллиард ажыг доллэрга өндерилдир бүдүрүп турар чорукту сөксадыр дээш демнселге чеданишкиниең дыка хамаарыжыр деп, А. А. Громыко айыткан.

Тайбыңның эрге-ажыктарын барымдаалап алырга, ядролуг чепсектиң нептерелии болдурбас дугайында Керээге уламда хөй күрүнелер, ылаңгыл ядролуг чепсектиг тургузарының материал-техниктиг аргаларлыг азы ол дёңнелди дүрген чедип ап болгу дег мындыг күрүнелер база киришкен турарын хандырары чугула-дыр деп, ол онзалап демдеглээн.

Чээрби беш чыл мурнуңдан бээр ядролуг чепсегленишкиннерии өндере бүдүре бергени дээш харыысалганы Совет Эвилели-даа, социалистиг өске-даа күрүнелер түктевес. Ол өндере бүдүрүшкүнүү соксадырының боттуг хемчеглериниң дугайында, бүгүнүнти болгаш бүрүң дүжүреринге чедир чепсегленишкиннериң дүжүреринии хемчеглериниң дугайында саналдарны бистиң талавыстал үргүлүү ёодүрүп келген. Ол шүгумну бистиң чуртувус ам-даа эдерип турар деп, совет төлээлериниң баштыңы медеглээн.

Стратеггиг чепсегленишкиннерии өндерилдерии шеглээрииче угланган кандыг-даа базымнарны Совет чазак улуг ужур-дүүлүг кылдыр көрүп турар деп, А. А. Громыко чугаалаан.

Ядролуг энергия үүлге тайбың сорулгаларга ажыглаттынган турар төлээде, ядролуг чепсекти бүдүрериң соксадыр болгаш оон бүгү курлавырларын чок кылыр, ядролуг чепсектиң чер аданга шепелделерии хоругдаар, делегейниң янзы-бүрү районнарынга ядролуг чепсек чок зоналарны тургузар, далай дүвүн шериг сорулгаларынга ажыглаарын хоругдаар чергелиг мындыг хемчеглерии алыр үе келген. Ядролуг чепсегленишкинии дүжүрери ядролуг чепсектиг бүгү күрүнелер ону кылган таварылгада болдунар аргалыг.

Даймн чорударының химиктиг болгаш бактериологтуг чепсектерии хоойлудап дашкаар кылдыр тургузар күзелди удуртулга болдургаш, Совет Эвилели Польша Улус Республика-биле, Вепгр Улус Республика-биле, Моол Арат Республика-биле, Болгария Улус Республика-биле, Румыния Социалистиг Республика-биле болгаш Чехословак Социалистиг Республика-биле кады КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXIV сессиязынга көөр кылдыр «Химиктиг болгаш бактериологтуг (биологтуг) чепсектн ажылдап кылырын, будүрерии болгаш мөөнүнээрии хоругдаар болгаш ол чепсектн чок кылыр дугайында» керээни чарар дугайында» айтырыгны тургузуп тур деп, совет төлээлериниң баштыны дыңнаткан. Ынчангаш делегейниң чогуур керээзиниң төлевилелии киирип тур бис дээн.

Тайбыңның политиказын чорударынга чайгылыш чок тынчы болуру, дайынны болдурбазының болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарының эрге-ажыктарынга таарыштыр калбак каттыжыышкын, ол угланышкынга шиитпирлиг демнинг хөделиишкиннер таарымчалыг улуг түңнелдерии бээр дээрзинге Совет Эвилели, социалистиг өске-даа күрүнелер быжыг бүзүрелдиг деп, А. А. Громыко түңнелинде медеглээн. Ынчаарга ол чорук тайбыңга ажыктыг кылдыр кады ажылдажылгаже күрүнелерниң чаагай илергейлеттинген тодаргай тура-соруун негээр, коллективтиг тайбың хемчеглерге белен чорукту бүгү күрүнелерден негээр.

Ындыг кады ажылдажылгага Совет Эвилели мурнуку хевээр белен. Каттышкан Нацияларның бедик сорулгаларын боттандырарынга бодунуң салыышкынын ол моон соңгаар-даа киирер.

УЛАМ МАССАЛЫГ БОЛДУРАР

Келир чылдың солуң, сеткүүлдериие чагыдылга чер болганда эгелээн. «Союзпечатьтың» Кызыл хоорай килдизиниң ажылдакчылары бо чылын пайысылалдың чурттакчы чонунуң 1000 кижизиие 1100 чагыдылгалыг боллурар хүлээлге алган. Бо чылдың сентябрь 15-ке чедир 2490, оон иштинде 610 солуң, 1880 журналдың чагыдылгавын кылган.

Келир чылдың парлалгазын чагыдар ажылды Кызылдың пассажир автоажыл-агый бүдүрүлгезиниң партия организациязы чугулалап көрүп, парлалганың хөй-нинти тарадыкчыларыидан 5 кижи составтыг чөвүлелди тургускаш, оларның ажылын доктаамал хынап турар.

Чөвүлелдиң кежигүнүери бүдүрүлгениң аңгы-аңгы участоктарында ажылдап турар болгаш бодунуң участогуша парлалга чагыдылгазын эки организастап келгениниң түңнелинде, ам безиң чаа чылдың солуң, сеткүүлдериие чагыдылга коллективте иштизибиле 361 четкен. Ук коллективте 530 ажыг кижи ажылдап турар. Олар эрткен чылын 850 чагыдылганы кылган. Ооң шынары база эки, солуң, сеткүүлдерии бүдүн чыл иштинде үаүктел чок алыр кылдыр чагыдып турар. Ам чаа чылдың чагыдылгазы база шынарлыг эгелээн. «Правда» солуннуң 7, «Комсомольская правданың» 8, «Советская Россияның» 15, «Тувинская правданың» 74 болгаш өске-даа солуннарны чагыткан. Парлалганың хөй-нинти тарадыкчызынга эләэп каш чыл улаштыр ажылдап келген Валентина Тарасовна Головченко бо ажылды чорударынга көскү улуг-хууну киирип турар.

Парлалга чагыдылгазын ынчаар организастыг эгелээн коллективтерге № 4 школаны, Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажылгагый черии, республика эмнелгезиниң кезии эмпээр салбырыи, «Кызыл тудуг» эргелеин база хамаарыштырып болур.

Парлалга чагыдылгазы — хөй-нинтиниң херээ. Чаа чылдың солуи, сеткүүлдерииге чагыдылга эгелээниден бээр ай чартыы ажыг үе эрте берген турбуже, пайысылалдың чамдык организацияларының, бүдүрүлгелериниң удуртукчулары бо ажылды ам-даа шуудадып чадап турар. Хоорайның 400 ажыг организациязының түгле 154-үнүң хөй-нинти тарадыкчылары «Союзпечатьтың» хоорай килдизиие кээп, чагыдылга материаддарын, квитанцияларны алган.

Хөй кижилер ажылдап турар улуг организациялар болур хлеб заводу, автосептелге заводу, «Коммунтудуг» септелге-тудуг эргелери, даараныла фабриказы (партия организацияларының секретарьлары Башковская, Борисова, Марийцев, Скрибченко) бөгүнге чедир чаңгыс-даа солуи, сеткүүл чагытпаан. Ажылчыннары аразы ырак, тарамык тудугларда ажылдап турар № 3 септелге-эптелге, № 48 тудуг эргелеринең удуртукчулары участок бүрүзүнге парлалганың хөй-нинти тарадыкчыларын тургузарын бодавайн, бо чугула ажылды ийи-чаңгыс кижилерге ёзу барымдаалап дагзып каап, оон-биле кызыгаарланып келген.

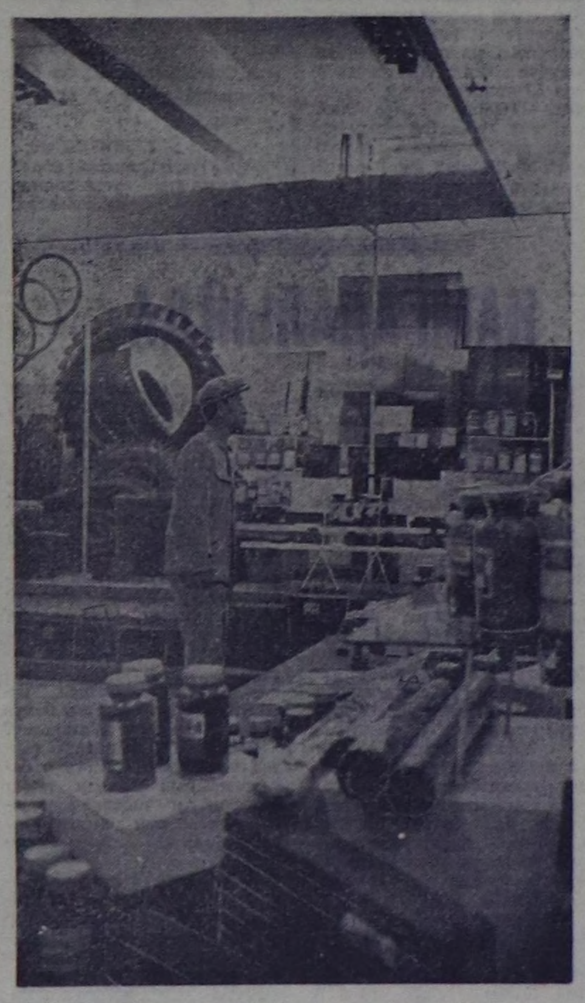
Парлалганың хөй-нинти тарадыкчызынга дуржулга, парлалганы пропагандалап билир билиг-мергежил база кончуг чугула болуп турбуже, чамдык организацияларның удуртукчулары парлалга тарадыкчыларыига чыл бүрүде чаа кижилер киирери багай чаңчыл апарган. Тываның комплекстиг экспедициязынга (партия организациязының секретары эш Митус) мурнуку чылдарда дуржулгалыг тарадыкчы эш Куликова ажылдап турда, чагыдылга массалыг болгаш шынарлыг чоруп турган. Ам ону чаа кижи-биле солаан соонда, ол хөй кижилиг организация бөгүнге чедир чаңгыс-даа чагыдылга кылбаан.

Кызылдың өөредилге черлеринде, организацияларында, будүрүлгелеринде аныяктар хөй болуп турбуже, аныяктарга солуи, сеткүүлдер чагыдылгаларының чартык кезии библиотекаларның, организацияларның бюджет ёзугаар кылган чагыдылгалары болуп турар. Ынчангаш оларның саны дыка эвээш. Келир чылдың чагыдылгазынга бөгүнге чедир «Комсомольская правда» солуину түгле 34, «Тываның аныяктарын» 10, «Агитатор» журналды 16, «Аныяк коммунист» журналды 8 кезекти чагыткан. ВЛКСМ-нин Кызыл хоорай комитединиң удуртукчуларын бо четпес ажыл дүвүредир ужурлуг.

Парлалга чагыдылгазы эгелээнден бээр Кызыл хоорайның чурттакчылары нинтизибиле «Правданы» түгле 46, «Комсомольская правданы» 34, «Тувинская правданы» 131, «Шынны» 18, журналдардан «Агитаторну» түгле 6, «Коммунисти» 8, «Партийжи амыдыралды» 9 кезекти чагыткан, азы 1000 кижиге онааштыр чагыдылга түгле 46 кезек болган. Ол дээрге дыка эвээш-тир.

Парлалганың хөй-нинти тарадыкчыларынга партия, профэвилел, комсомол организацияларының хүн бүрү деткимчези херек. Түгле ынчаарда парлалганың массалыг болурун чедип ап болур.

Л. БОЧКАРЕВА,
«Союзпечатьтың» Кызыл хоорай килдизиниң инструктору.

Пхеньянда Тедонганың чуруп-ла каанзыг чараш эрии черде үлетпүр болгаш кодээ ажыл-агый делгелгези тургустунган. Үлетпүрүнүң КУДР-ге улусчу эрге-чагырга чылдарының дургузунда тургустунган машина, трактор, автомобиль будүрер адырлары-биле катай хөй-хөй оон өске адырларының будүрүп турар продукциязын ол делгелгеде көргүскен.

ЧУРУКТА: улусчу Корейниң химия үлетпүрүнүң чедишкиннерии коргүскен делгелге салбыры.

В. СОБОЛЕВТИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохроникази).

АЛГЫ-КЕШ САРЫЛГАЗЫН КҮШТЕЛДИРЕР

«Шынның» рейдизи

Чиг-эт болур алгы-кешти Чөөн-Хемчик райпозуиуң белеткелдер конторазының хүлээп ап турарынга база чамдык ажыл-агыйларның ону садып, дужаап турарынга «Шынның» рейд бригадазы кичээнгей салып, хыналдапы чоруткан. Рейд бодунуң хыналдазынга «Куду шынарлыг алгы-кешти, тоннар кылыр дүктүг хой кештерии белеткелге садар мурнунда баштай ажылдап кылыр болгаш ол чиг-эттиң шынарын экижидер дугайында» РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1962 чылдың май 14-теги доктаалын, база ол доктаалды күүседир талазы-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1963 чылдың октябрь 30-де доктаалын удуртулга болдуруп, ону канчаар күүседип турарынче киҥээнгей салган.

Райпонуң белеткелдер конторазының 1968 чылдың дургузунда болгаш 1969 чылдың беш айларында колхозтар, совхозтардан база чурттакчы чонидан алгы-кешти садып ап турарын ап көөрге мыпдыг. Контора 1968 чылда бода малдың 3201 саннаг кежии 29.784 рубль, шээр малдың 26.570 саннаг кежии 71.454 рубль түңге садып алган. Ола чиг-эттиң респотребсоюзтуң тускайжыттынган базазынче үүдүрүп чорутканы база аңаа хүлээп алдынганы болза: бода малдың кежи 3020 саннаг, оон хүлээп алдынган өртээ 26.734 рубль, хой кежи 24.931 саннаг (өртээ 77.656 рубль) болган. Бо чурагайлардан мындыг анализти үндүрүп болур: иинти дужааган кептеп 1822 сан чедир дужаатгынмаан. Ынчаарга улустуң сатkан кештериниң өртээн улгатырганындан 3060 рубль артыкка алдынган. Колхозтар, совхозтарның болгаш чурттакчы чонуң күрүнеге сатkан мал кештериниң шынарын куду деп чылдагаанналаан, чиик өртек-биле ап турганы илерээн. Дужаакчыларга 6202 рубльди чедир төлевээн.

Белеткелдер конторазының хүлээп алган бүгү алгы-кежиниң өртумак өртээн көрээл: бода малдың 1 кежи 9 рубль 40 көпеек, шээр малдыы—2 рубль 60 көпеек. Кызыл баазазынга хүлээп ап турары-биле алырга боданыы — 8 рубль 80 көпеек, шээр малдыы— 3 рубль 10 көпеек болуп турар. Бода малдың бир кежи дээш дыңнакчыларга 60 көпеекти ажыр төлеп. шээр малдың бир кежиие 50 көпеекти чедир төлевейн турган. Бо чорук чиг-эт хүлээп алырының доктааттынгай стандарт чурумун хажыткаиын хереченлеп турар.

Белеткелдер конторазының директциязы база ооң ажылдакчылары РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелдериниң доктаалдарын хажыдып тургапының түңнелинде колхоз, совхозтарга база чурттакчы чонга I болгаш II сорттуң дүктүг база ой хой кештерииге 60 көпеекти чедир төлевейн келгеп. Күрүнеиің үүрмектеп садар өртээнге дүүштүр I, II сорттуң ой хой кештериие 40 көпеек база чедир төлеттинмээн

Алгы-кеш белеткелиниң планын чеднишкиннинг күүседир, өлүктүң шынарын экижидер дээш белеткелдер конторазының ажылдакчылары чон өртүзүнга организас-тайылбыр ажылын багай чорудуп турар. Алгы-кештерии камгалаар, ооң шынарын экижидер, чогуур үезинде дужаар база малдың кежии сояр чурумунуң дугайында, кештерии хүлээп алышкын пунктузунга эде ажылдап кылырының башгайы аргаларының дугайында ажылдар чоруттунмайн келген.

Бо дугайында ийи ажылагайга чоруткан хыналдапың түңнелии тодаргай фактыларны көргүскен. «Чыраа-Бажы» совхоз-биле «Октябрь 30 чылы» колхозтуң дөгерген болгаш өлген малдарының кештерии күрүнеге сатkанын рейд кежигүннери тодаратkан. 1968 чылдың дургузунда «Чыраа-Бажы» совхозка сокkан болгаш өлген малдың саны 322, сатkан кежи түгле чаңгыс, а шээр мал кежи 2947 турган. оларның 204-түү сатtынган. «Октябрь 30 чылы» колхоз бода малдың 188 кежиниң 16-зын сатkап. Бо үстүнде ийи ажыл-агыйдан белеткелдер пунктузунга дужаатгынмаан хой кештерии канчап барганыл? Ол кештер ажыл-агыйларның складтарында чыдар, а чамдыктары читкилээп. Ылаңгыя «Октябрь 30 чылы» колхозтан 172 бода. 1332 шээр мал болгаш 149 хаван кештериниң кайнаар-даа сайгартынганы билдинмес. Дужаатгынмаан мал кежиниң ортумак өртээн алгаш, сапап көөрге, «Чыраа-Бажы» совхоз 5738 рубльге, а «Октябрь 30 чылы» колхоз 2934 рубльге когараап болуп турар.

Бо чылдың 5 айларында «Октябрь 30 чылы» колхозтуң чиик хереглээн болгаш өлген бода малы 87 бап, шээр малы 436 саннаг. А күрүнеге түгле 16 бода, 156 шээр мал кежии сатkан болгаш 30 ажыг хаван кежи база дужаатгынмаан.

Чамдык колхозтар болгаш совхозтар дүктүг хой кештерии кыргып, чазак доктаалын хажыдып турар, «Чыраа-Бажы» совхоз 190, «Октябрь 30 чылы» колхоз 36, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз 64 хой кежии кыргаан. Өлүг кешке кыргылда чорудун, кыргыттынган хой дүгүнге олүг кеш дүгүи холуп, дүктүң шынарын бакырадып, күрүнеии мегелеп турар чорукту тоң буруу деп санаар ужурлуг.

Районнуң колхоз, совхозтарында алгы-кешти чогуур үезинде күрүнеге дужаарын, оларны эки шынарлыг калаталап ажаарын харыылаар тускай кижилер тургустунмаан. Ооң харааны-биле бо чиг-эттиң саттынмайн азы үрелип, чидип турары дыка хараадапчыг. База ажыл-агый бүрүзүнде мал согар чөрлер чок, кештерии шынарлыг кылдыр херии дузаар, ажаап кадагалаар тускай складтар база чок болуп турар.

Өлүг хүлээп алырының, ону дужаарының ажылында четпестерии чайладыр дээш шиитпирлиг хемчеглерии алыры районуну белеткелдер конторазының, ажыл-агыйларның удуртукчуларының эң чугула хүлээлгелериниң бирээзи болур.

«Шынның» рейд бригадазы: С. КУУЛАР — «Чыраа-Бажы» совхозта улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү, район Соведиииң депутады, Н. КАВАЙ-ООЛ — улусчу контрольдуң район комитединиң даргазы, М. СЕВЕН— «Шынның» корреспондентизи.

Ленинчи черлер-биле

ИЛЬИЧИНИ ОЛ КӨРГЕН

Владимир Ульянов Сибирьде Шушенское суурга хаанның шөлүлгезин эрттиргениинден бээр ам алдан чыл ажып турар. Ам бир чыл бичии-ле ажыг үе эртерге, В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден хүнүнден бээр 100 чыл болур оон демдеглеп эрттиреринге белеткенип турар бис. Владимир Ильич бо шөлүлгеге турда, ону көрген, ооң-биле чугаалашкан, ону билир кижилер бар бе? деп, экскурсантылар бо-ла айтыра бээр. Ында ам музей-бажыңның экскурсоводу ол айтырыгта Анна Семёновна Серёдкина деп кижи бар деп харыылаар.

Улуг-даа, бичии-даа экскурсантылар Анна Семёновнаның амыр-мендизин айтырар, ооң-биле чугаалажыр дээш Улуг деп кудумчуда № 17 бажыңга келирлер. Тараачын Аполлон Долматьевич Зырянов оларның бажыңынга турар дээн кижилерни эдертип келгеш, Анананың аваазынга:

— Прасковья, бо кижилер-биле таныжып ап көр — деп чугаалаанда, Анна 14-ле хире харлыг турган. Прасковья Олимпьевна Петрова деп бот кадайның бажыңынга В. И. Ленин биле Н. К. Крупская 1898 чылдың июньдан эгелээш, шөлүлгениң төнчүзүнге чедир аңаа чурттап турган.

— Олар кончуг бодуун, чугаакыр, чазык-чаагай улус турган. Владимир Ильич кончуг хөй номнарны номчаан — деп, Анна Семёновна ам сактып чугаалап орар.

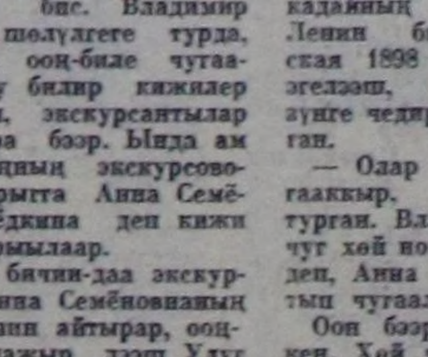
Оон бээр хөй чылдар эрткен. Хөй чүүлдерни утса-даа, А. С. Серёдкина Ульяновтарның Ивановка суурга чораан сактып орар. Олар ынчаарда аңаа турган чигир кылыр заводка чораащ, орта бичии уруглар хонукта 12 шак ажыр ажылдап, байырлал, дыштанылга, чүнү-даа көрбейн турганын аңаа чугаалаан. Ульяновтар Шушенскоеде чорупп турда, А. С. Серёдкина (бо чурукта) оларны база орукче үдешкен.

Шушенскоеге кээп турар экскурсантыларга В. И. Ленинниң ук шөлүлгеге турган үезинде ажыл, амыдыралының дугайында хөй чүүлдер билдингир-даа болза, В. И. Ленинни көрген, ону билир кижилерниң чугаалары оларны бо-ла сонуургады бээр, ынчангаш Улуг деп кудумчуда № 17 бажың музейниң база бир сонуурганчыг чери апарган.

В. ВОЛЧЕНКО.

УЗБЕК АЛДЫН

УЗБЕК ССР. Мурунтауның металлургия заводу баштайгы алдының мөөңнеи эзилдирген. Кызыл-Кумга геологтарның барып тургазының, элезинниг ховуга Зарафшан хоорайны тудуп тургусканының, олче электри, суг дамчыдар шугумнарны, демир-орукту тудканының чедип алыр дээн күзели боттанган.

Кезээде чер иштинге чыткан эртинелер ам совет кижилерниң байлаа болу берген. Мурунтау руднигитөлевилеттинген күчү-шыдалы-биле ажылдап турар апарган. Алдын тывар заводту ажыглалга киирерге, алдын тывыжының делегейде эң улуг комбинадын тургузары доозулган.

...Комплекс ажыглалда кирген. А Кызыл-Кумнуң алдын төөгүзү уламчылавышаан. Мурунтау руднигин делгемчидер ажыл эгелээн. База бир металлургия заводун тудуп турар.

ЧУРУКТА: Мурунтауның баштайгы алдыны.

И. ДУШКИННИН фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

БӨГҮН — АРГА-АРЫГ АЖЫЛДАКЧЫЗЫНЫҢ ХҮНҮ

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭЭЛЧЕГДЕ

Арга-арыгның ажылдакчызының хүнүн ам В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурунга, Совет Тываның 25 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты бүгү чуртта калбарткан үеде демдеглеп эрттирип турар. Ынчангаш Тываның арга-арыг камгалакчылары, өстүрүкчүлери ажылхерээн бо чылын улуг болуушкуннарны төлептиг уткуурунга дүүштүр тургускан. Чыл эгезинде-ле бистиң эргелелдиң организацияларын бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Ону күүседиринде чедиишкиннер эвээш эвес болганын ам демдеглээри өөрүнчүг-дүр.

Ногаан зоналарны калбартып, ыяш тарыырының сес ай планы 111 хуу күүсеттинген. 2300 га черде ам шеттерни олурткан. Арыгның санитар аштаалгазының оналгаазы 150, үлетпүр продукциязын бүдүрери 105, ону сайгарарының 107 хуу күүсеттинген. Чоннуң хереглел барааннарын, тудуг ыяжын белеткээри база чедимчелиг болуп келген.

Ыяш ажыл-агыйы ам индустриализастаттынган адыр апарган. Ынчангаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү база бедип орар.

Кижиниң амыдыралы бойдус-биле ханы холбаалыг. Ногаан арыг, кудумчулар, сесерликтер — ол бүгү кижиге үнелеттинмес эртине болуп артар. Ыяштан кандыг продукция кылбазыл? Аъш-чем, идик-хеп, эт-сеп, хеп... Ынчангаш ооң камгалакчыларының, өстүрүкчүлериниң байырлалы бүгү улустуң байырлалы. Бистиң ажылдакчыларывыстың сагыш салып турар чүүлдери бүгү кижилерге чоок болгаш үнелиг.

Өрт өөскүп үнгенде, лесниктиң чоңга кыйгырыын деткип, ону өжүрүрүнден кым-даа ойталавас болгай. Ынчалза-даа сөөлгү үеде өрт айыылын болдурбас дээш, боттуг хемчеглерни чоруткан. Арга-арыгның өрттен когаралдары эрткен чылдан безин 30 хуу кызырылган. Өрт камгалалының сайзырангай хевирлерин тургускан.

Бистиң эргелелдиң чер-черде организациялары чыл келген тудум-на экономиктиг байдалын быжыктырып орар. Чадааннаның, Тожунуң, Кызылдың ыяш ажыл-агый черлери социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседип турар.

Чадааннаның ыяш ажыл-агый чериниң коллективи социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп, төлептиг ажылдап турар. Ында ыяш культураларын ажаарының бригадазы бедик көргүзүглерлиг. Ооң удуртукчузу Монгуш Кызыл-оол, чазаныкчылар бригадазында эш Новиков, лесник Монгуш Сундуй-оол бистиң хөй кижилиг коллектививисте ажылгыр, кежээзи-биле сурагжаан.

Чер-черлерде лесниктер чоң ортузунга масса-тайылбырлыг ажылды бедик деңнелге чорударының, ооң түңнелинде кижи бүрүзүн бойдустуң идепкейлиг камгалакчызы болдурганын көрүп болур бис. Шагаан-Арыгда эш Пидоренко, Кызылда эш Чупрасов ынчаар ажылдап турарлар.

Шиитпирлеттинмээн айтырыгларывыс база бар. Ону кичээнгейге ап, бар курлавырларны шуптуазын ажыглап, ленинчи ээлчегни чедиишкинниг доозары чугула.

Каа-Хемниң, Тес-Хемниң ыяш ажыл-агыйларында социалистиг чарыш дээштиг болбайн турар.

Тес-Хемниң, Эрзинниң чамдык черлеринде арга-ыяшты катап өстүрериниң ажылы багай деңнелде. Ол районнарда ыяш ажыл-агый чериниң удуртукчуларының харысаалга чок чоруундан тарып каан ыяш культуралары кадып калган. Кызылдың, Шагаан-Арыгның, Чадааннаның, Бай-Хаактың болгаш өске-даа ыяш ажыл-агый коллективтериниң ажылчыннары тоорук үнер пөштериниң чөңкүр будуктарын сып, үрегдеп каапканын фактылар бадыткап турар. Кызылдың ыяшчылары сөөлгү хүннерде кара туразы-биле тооруктап, ыяштарны үрегдеп, ужуруп турган. Үрегдекчилерден 50 кижини тудуп илереткен. Оларның аразындан ылаңгыя республиканың суг ажыл-агый чериниң тракторизи эш Нормин каш тоорук дүжүрүп алыр дээш пөшту бульдозери-биле ужур бастырып каапкан. Шак ындыг өске-даа чижектер кайы хөй. Чурттуң байлаа болур арга-ыяшты кара туразы-биле кезип, үрегдээр кижилерни илередип, оларның-биле шиитпирлиг демисели чорудар ужурлуг.

Көдээ ажыл-агыйның ажылчыннары-биле бир дөмей, республиканың ыяшчыларының мурнунда бойдустуң чайгаар бүткен дүжүдүн ажаап алыры чугула сорулга салдынган. Бо чылын Тываның делгемнеринде тайга тооруунуң, каттарның, мөөгүлерниң дүжүдү багай эвес болган. План ёзугаар 250 тонна тайга тооруун, 220 тонна катты, 20 тонна ыяш породаларының үрезиннерин чыыр ужурлуг бис. Бо хүннерге чедир чер-черде 100 хире бригадалар тооруктап чоруп турар. Тожунуң, Тес-Хемниң, Каа-Хемниң тоорукчулары алган дүжүдүн дужаап агелээн.

Тываның ыяш ажыл-агыйының ажылдакчылары чамдык адырларда четпестерин дарый чайладып, В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнге болгаш Совет Тываның улуг байырлалынга төлептиг ужуражырлар.

Т. ВОРОНКОВ,
Республиканың ыяш ажыл-агый эргелелиниң начальниги.

ЫНАК ТЫВАМ

Доозазын четче сөглеп, чуруп четпес
Тоолзуг чараш ногаан хевис шыва берген,
Тынымдан-даа хайыралыг төрээн черим,
Тывам сеңээ ынакшылым кызыгаар чок!
Аймак-төрел чоннуң шупту найыралдыг,
Акы-дуңма болганынга амыраар мен.
Коммунистиг делгемнерже ужуп орар,
Хостуг чуртум болганынга чоргаараар мен.
Сеңээ чурттар аас-кежиним улуг болгаш,
Серген-омаам дөстүндүрбес хайныгып кээр,
Ажылдаарга холдарымның күжү дам баар,
Аян тудуп ырлаксаарым улам деңдээр.
Чалыы ботту шыдал киирген Совет Тывам
Чалар от дег ынакшылым сени кагбас.
Чүс-даа чылда ырлазымза, чүрээм пөкпес,
Шүлүүм сөзү соксаал чокка сени мактаар.

Салчак САРЫГ-ООЛ.

ЧАА ТУДУГ

Чээрби чүс чыл төлү, сууру
Чечектелген Кызыл хоорай.
Сергек киирер кустуң хадыя
Сесерликте тынып ор мен.

Күчүлүг эт — бульдозерлер
Күскү черни дадаазыннап,
Таныттынмас улуг өргээ
Тавааан салып, чүткүп турлар.

Чаңгыс туйбу эптей салбаан
Чаа балгат тудуун көргеш,
Хөгжүм-шииниң хөглел ыры
Хөрек-чүрээм долар чүзүл?

Оваалаңган доваранта
Ойнап хөглээн оолдарның
Аразында шоваа чаңныы
Артист дег-даа сагындырар.

Идер терге пассажирн —
Незинге шулуңнаан чаш,
Шиидеи бир-ле монологту
Сценада күүсеткен дег.

Ромео, Джульетта, Самбажыкка
Ужуражыр черинге бо —
Театр тудуу эгелээн-дир.
Темпиин дүрген болзун!

В. СЕРЕН-ООЛ.

Бора-хөкпеш оолдары

Казапчамның хажызындан
Харап алгаш, көрүп ор мен.
Бора-хөкпеш оолдары
Борбандыржып чемнеп чорлар.

Дидим, эрес ээлдизи
Дирлешкин курт тулуп алгаш,
Өскезиниң аскындыва
Өөрүшкүлүг сугга каапты.

Ону көргеш, сагыжымга
Ортун оглум кире дүшту.
Дуңмазынга конфет чартыым
Түтсү каапкан ышкаш болду.

Баарым ажып, чаптап, кээргеп,
Баштарындан суйбакадым.
Хоя бээрлер ирги бе дээш,
Холдарымны шимчетпедим.

Хомушку БИЧИИ-УРУГ.

Аалдаашкын

Кызыл хооркуускомуннуң культура килдизиниң организастааны үрер хөгжүм үделгелиг автоклуувунуң коллективи Улуг-Хем районнуң хову-шөлдеринде ажыл-ишчилерге, хоорай, суурларның чурттакчы чонунга концерт көргүзери-биле сентябрь 17-де аъттанып каан. Концерттиң программазынга совет база даштыкы композиторларның, орус, тыва улустуң ырлары, чоннуң амыдыралындан комажыктар, танцылар, уран-чечен номчулгалар бар. Коллективтиң ажылчы чоңга бараалгадыр номер, бүрүзү чедингир, солун болзун дээш ооң удуртукчузу Василий Червертаков чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап келген. Бо коллектив сиген, тараа ажаап алышкынны эгелээнден бээр 30 ажыг концертти чер-черниң ажылчы чонунга барып көргүскен.

Бо хүннерде Кызылда Күрүнениң педагогика институдунуң, республиканың колхозтарының, совхозтарының сиген, тараа ажаап алышкынында ажылдап турар студентилеринден шилиттинген 20 ажыг уран мергежилдиглер Эрзин, Тес-Хем районнуң суурларында, хову-шөлдерниң турлагларында солун программалыг концертин көргүзүп чорупп турар. Ол ышкаш «Энергетик» Культура бажыңының бот-тывынгыр артистери база-ла көдээниң ажыл-ишчилеринге концерт-биле чаңгыс удаа эвес аалдап четкен.

С. ТАС-ООЛ.

Культура темазынга

НОМЧУКЧУЛАР КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

«Х Улуг хурал» колхозтуң клувунга Салим Сүрүң-оолдуң «Озалааш хем» деп тоожузунга номчулга конференциязы болган. Ону клуб чөвүлели организастаан. Тоожунуң кол утказының дугайында дыңнадыгны библиотека эргелекчизи Мария Шойдуң кылган. Тус-тус эгелер аайы-биле характеристиканы болгаш номнуң маадырларының овур-хевирин илередиринге башкылар Ховалыг Даш-оол, Биче-кыс Балчый-оол, Зоя Оюран, комсомол комитединиң секретары Чамзырың Маадыр, клуб эргелекчизи Байыр Чадамба болгаш өске-даа эштер идепкейлиг киришкен.

Б. БАГЫТ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

ЧАА ПРОГРАММА-БИЛЕ

Тываның күрүне филармониязында колдуунда «Чечек» ансамбльдың оолдар, кыстары кирип турар. Ону Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Р. Н. Лесников удурткан.

Бистиң концертавистиң программазы чаартынып, байып кел чыдары өөрүнчүг. Ылаңгыя хөй националдыг совет күрүнениң улустарының ырлары болгаш танцылары онза солун. «Сибирьниң кожаңнары», «Чаъс чаап тур» база тыва улустуң «Дыңгылдай» болгаш композитор А. Чыргал-оолдуң «Өлүм чок Ленин» дээш өске-даа ырларын Совет Тываның 25 чылынга белеткеп турар бис.

Оолдар квартединге ол-ла композиторнуң «Ой аъды», орус баштак ыры, «Савка биле Гриша» база аныяк композитор Д. Хүрен-оолдуң «Шолбаным сен» деп ырларын белеткеп турар. Уруглар ансамбли «Революция кажан-даа өлбес» деп ырны ырлаар.

Танцы бөлүү хөглүг танцылар «Хүреш» болгаш «Шеңне ховузун» танцылаар.

М. ЭНГИЛ-ООЛ.

ШЕВЕР КИЖИ

Сүт-Аксы суурда «Хемчик» деп аныяк-тывыш ажыл-агый чериниң конторазынга кирер болзуңарза, ында коску агитация, каасталга, шимелдедыка көрүштүг. Ында ажыл-агыйның ажылчыннарының көргүзүглерин чараштыр чуруп, бижээн. Кымның шевер холдары мону бүдүргенил?

Ооң адын Монгуш Сегбедээр. Ол ам 50 харлыг. Тускай мергежилиг тракторист. Ол чурук чуруур бот-тывынгыр уран шеверлекчи болу берген.

Б. САТ.
Чөөн-Хемчик район.

Бистиң интервьювус

НОГААН ӨҢНҮКТҮҢ КАМГАЛАЛЫНДА

Арга-арыг бистиң өңнүүвүс, байлаавыс. Ону камгалаарынче, шын ажыглаарынче, катап тургузуп өстүрериңче улуг кичээнгейни күрүне салып турар. Ооң тодаргай херечизи — Ыяш ажылдакчызының хүнүн тургусканы.

Тыва — талыгырже көгарип чоруй баргылаан ине бүрүлүг ыяштарлыг ээзимнериң, хемнер унун дургаар холуй үнген теректер, хадың, шиви, тал аймааның чурту. Республиканың девискээриниң чартындан хөй черни арга-ыяш шыкан. Ол байлакты биске, совет кижилерге бараалгадыры-биле ону камгалап турар кижилер хөй. Оларның бирээзи, Таңды районда ыяш ажыл-агый чериниң кол лесничийи Александр Матвеевич Поздеев-биле ужурашкаш, чамдык айтырыгларга харыылап бээрин дилээн мен.

— Силерниң ажыл-агый кандыг утланыышкыныгыл?

— Ыяш культураларының үрезинин белеткээринге специализастаттынган чер чуве. 1400 гектар черде дыт үрезинин чыыры-биле ажылдарны чорудуп турар бис. Ол кол угланыышкынывыс-биле черлелештир арга-арыгны камгалаар, өстүрер, ында үнген катты, тоорукту, мөөгүлерни чыып белеткээр, чоннуң калбак хереглелиниң барааннарын кылыр сорулгалыг бис.

— Чижээлээрге, кандыг кылыгларыл ол?

— Ажыл-агыйның экономиктиг, саң байдалдарын быжыглаарынга ыяштан янзы-бүрү кылыглар белеткеп, ону чоңга садар болза ажыктыг. Амдызында бисте калбак хереглел цегиниң деңзигүүрү шоолуг эвес. Районнуң колхозтары, совхозтары, Кызыл садыг чери, чунар-бажын, хеп чуур комбинат, Көдээ ажыл-агый министерствозу-биле керээ ёзугаар ширбиил, балды, хүүрек сывы, будук белеткээр хүлээлге тургустунган. Чагыкчыларның хереглели бүрүн хандыртынган.

— Силерниң организацияның харыылап турары девискээр улуг-дур. Кадрлар айтырыы таарымчалыы-биле шиитпирлеттинген бе?

— Инженер-техниктиг кадрлар-даа, лесниктер-даа четчир. Бо чылын үрезин талазы-биле тускай эртемниг инженер база келген. Бай-Хаак участогунда лесник, ыяш камгалалының хоочун ажылдакчызы Петр Яковлевич Мелёхин бисте хүндүткелдиг кижи. Ол чоң ортузунга тайылбыр-массалыг, организастыг ажылдарны билдилиг чорудар, дуржулгалыг лесник. Ооң камгалап турар девискээринге онза таварылгалар хаая болгулаар.

— Арга-арыгга өрт айыылы улуг когаралды чедирери билдингир. Ооң өөскүп келир чылдагааны чүдел?

— Бистиң девискээривисте өрт чазын, чайын болганчокла үңгүлээр. Чылдагааның тодарадыры, арга-арыг кирген кижилерниң серемчилел, харысалга чогундан болуп турар. Хову-Аксының чоок-кавызынга чазын болган улуг өрт дыштанган кижилерниң буруузу-биле өөскээн.

— Ногаан зонаны калбартыр талазы-биле чүнү кылып турар силер?

— Аараан, ирип кыраан ыяштарны узуткаан, тудуг материалы белеткээн черлерге чаш шеттерни тарып олуртуп турар бис. Эрткен чылын олурткан культураларывыстың 86 хуузу өзүп үнген. Бо чылын түңнел оон-даа дээре болур хире.

«Межегей» совхозтуң тараа шөлдерин камгалаар сорулга-биле 100 га черни ыяш тарыырынга белеткеп эгелээн бис. Келир чылын ооң чартынга теректи, хадыңны, дытты тарып олуртуру планнаттынган. Аңаа өстүрер культураларны амдыгаантан белеткеп эгеледивис. Бай-Хаак школазының өөреникчилери бистиң ёзулуг өңнүктеривис. 25 га черде ногаанчыдылгага хереглээр үнүштерни өстүрүп турар бис. Ону өстүрүп, хайгаарап турар кол күжүвүс — школачылар. Оларның үндүрген яблоняларын, терээн, чодураазын Кызыл, Ак-Довурак, районнуң суурлары ап турар.

Хову-Аксыда лесничий Александр Андреевич Горшковтуң удуртулгазы-биле өөреникчилер ногаан өңнүктү камгалаарының, өстүрериниң чаагай үүлезинге бараалгаарының чаңчылдарын ап турар.

— Кышка белеткел дугайында чүнү чугаалап болур силер, Александр Матвеевич?

— Аргада бажыңнарны септеп чылыглаан. Үлетпүр бараннарының складын тудуп доозкан. Ам машина-механизмнерни кыжын ажылдаарынга таарыштыр кылыр апаар бис.

— Районда бойдус камгалалының аңчылар болгаш балыкчылар ниитилелдери бар болгай. Оларның-биле харылзаа кандыгыл?

— Ниитилелдерниң кайызының-даа ажыл-чорудулгазынга киржип турар улус бис. Олар кайызы-даа, бистиң-биле дөмей, бойдус байлаан чоннуң ажыглаарының, ону өстүрүп ковудедириниң херээнге бараан болуп турар болгай.

М. ДҮЛҮШ.

Тожунуң шимелдези

Тожу районнуң ыяш ажыл-агый чериниң коллективи алдарлыг ленинчи юбилейниң болгаш Совет Тываның 25 чыл болур байырлалынга уткуштур чер-черде калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, сес айларның дургузунда эки көргүзүглерни чедип алган. Школаларның болгаш культура албан черлериниң, эмнелгелерниң одаар ыяжын белеткеп бээр планны ажыр кылгаш, ниитизи-биле үш муң кубометр ыяшты белеткээн. Ыяш белеткекчилериниң Ак-оол Даржаа, Анатолий Ерашов, Бараан Хенчимей болгаш өскелер-даа бедик көргүзүглерни чедип алган.

Коллективте тудуглар кылыр бригадалар база бар. Олардан Валентин Карталыков башкарган бригада чарышка алган хүлээлгелерин үргүлчү ажыр күүседип келгеш, коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чедип алган. Мөөгү, катчимис аймаа чыып ап, ону белеткел черинге дужаарының планнарын база ажыр күүсеткилээн бис. Тайга черлериниң тооруун чыганывыстан кирген орулганың акшазы-биле ажыл-агыйжы арганы ажыглап, чаа конторазы, гаражты, складты тударын ажылчыннар доозуп турар. Тудугжу бригаданың ишчилериниң чедиишкинниг ажылдааның үнелеп, РСФСР-ниң ыяш ажыл-агый чери ук бригадага шилчиир вымпелди тывыскан.

Районнуң удуртур организациялары бистиң тудугжуларывыстың ажыл-ишке бедик көргүзүглерин чедип ап турарын үнелеп көргеш, оларга алдар кылдыр Күш-ажылчы алдарның тугун көдүрүп үндүрген. Ыяшчылар чамдык үелерде ажыл-агыйларның чагыгларын ёзугаар аът шанактарын, дугаларны, балды сыптарын, ыяш айыырларны болгаш ширбиилдер аймаан кылып турар.

Бо юбилейлиг чылдың эгезинде коллективтиң кежигүннери бедиткен социалистиг хүлээлгелер ап тура, арга-арыгларның янзы-бүрү байлаан камгалап кадагалаарынче болгаш суурларны ногаанчыдып, чаагайжыды тударынга киржиринче кол кичээнгейни углаан. Ол бүгү даалгалар эки деңнел-биле кылдынган. Бистиң ажыл-агый чериниң инженер-техниктиг ажылдакчылары район төвүнде организацияларны, бүдүрүлге черлерин кезип, чоңга янзы-бүрү лекцияларны, беседаларны номчуп берип турар.

Тожунуң делгемнеринде ыяштың эгээртинмес байлаан камгалап хайгаараарының херээнче коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары А. Мурачев, А. Маслов, ажылчыннардан В. Нагорнов, Н. Владимиров, Б. Макаров олар идепкейлиг дузазын чедирип келген. Күш-ажылчы чарышка идепкейлиг киржип турарларның ачызында часкы үеде суурларда 4 муң ажыг ыяштарны тарып олурткан. Бистиң ажылчыннарывыс Тоора-Хем суурнуң Найырал болгаш өске-даа кудумчуларын ногаанчыдарынга дузазын чедирген. Бо ыяш ажыл-агый чери тускайжыдып, специализастааны-биле холбаштыр, өске-даа хевириниң янзы-бүрү ажылдарын кылырын үргүлчүлеп турар бис. Районда «Тоора-Хем» совхозтуң сигенин белеткежип, эмнер аймаа белеткээр үнүштерни, сигеннерни чыып дужаарын үргүлчүлеп турар бис.

Бистиң ыяшчыларывыс Тожу чериниң кайгамчык каас-чараш бойдузун магадап хайгаарап көрүп, шаанак артыштың магалыг чаагай чыды-биле холушкан арыг агаарын тынып, чуртувустуң арга-ыяжын камгалаарының херээнге төлептиг үлүүн киирериниң оруунда мынчаар ажылдап турар.

В. НОВИКОВ,
Тожуда ыяш ажыл-агый чериниң директору.

КАРЕЛ АССР. Шуй-Виданск ыяш ажыл-агыйының механизастаттынган «чаа элезин» ыяш складының коллективи ленинчи ажыл-иш чарыжында алдарлыы-биле ажылдап турар. Склад пландан ажыр хүнүн-не ыяш чудуруп чорудар. Ыяш белеткекчилери чыл дургузунда 117 муң кубометр ыяш белеткээр даалгалыг турган, чурттуң улус ажыл-агыйын болгаш экспортту тергиин дээн шынарлыг 122 муң кубометр карел ыяш-биле хандырар бис деп аазаан.

ЧУРУКТА: «Чаа элезин» ыяш складында экспорттаар ыяшты чудуруп турары.

С. МАЙСТЕРМАННЫҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

РЕДАКЦИЯГА

Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, ССРЭ-ниң Чурукчулар Эвилелиниң кежигүнү Монгуш Холосалович Черзиниң мөчээни-биле холбаштыр организацияларның болгаш эштерниң талазындан төрелдеривиске кажыыдалын илергейлээнинге база дузалаанынга өөрүп четтиргенивисти «Шынның» дамчыштыр илередирин чөпшээреп көрүңер.

ТӨРЕЛДЕРИНДЕН.

Редактор К. Н. ДИНГА.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: Киночыынды 10, «Дугуй ырында шивээ» 12, 2, «Ийи кижиге клетка» 4, 5.45, 7.30, 9.15 шактарда.
«ЕНИСЕЙ»: Киночыынды 10, «Вий» 11.20, 13.20, «Демиселди үүлгет» 15.20, 17.20, 19.20, 21.30 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: Киночыынды 10, «Дидим чорукнуң школазы» 12, 2, «Тура халышканнар» 4, 5.45, 7.30, 9.15 шактарда.
«ВОСТОК»: «Золушка» 11, 1, «Дириг сек» (ийи сериязы кады) 15, 17.50, 20.40 шактарда.
ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Хоккейжилер» 1, 3, «Фараон» (ийи сериязы катай) 17, 20 шактарда.

СЕНТЯБРЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Удаан арзылаң» 10, 2, «Дүжүп турар кыраа» 12, 4, 5.45, 7.30, 9.15 шактарда.
«ЕНИСЕЙ»: «Бодунуң чериң үнелиг болза» 14, «Ийи кижиге клетка» 16, 17.50, 19.40, 21.50 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Демиселди үүлгет» 3, 5, 6.45, 8.30 шактарда.
«ВОСТОК»: «Алдын туфельчигештиң төөгүзү» 3, «Тура халышканнар» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

редакциянын адрези: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35-24, харысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, культура килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуг килдизиниң 21-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче зоргаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу. 1.). ТС—01013